

**UNIVERZITA PARDUBICE
FAKULTA FILOZOFICKÁ**

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

2011

MARTIŠOVÁ IVETA

**UNIVERZITA PARDUBICE
FAKULTA FILOZOFICKÁ
ÚSTAV HISTORICKÝCH VĚD**

**POLICEJNÍ DOZOR A SLEDOVÁNÍ HOSTŮ V LÁZNÍCH
GRÄFENBERG V PRVNÍ POLOVINĚ 19. STOLETÍ**

IVETA MARTIŠOVÁ

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

2011

**UNIVERSITY OF PARDUBICE
FACULTY OF PHILOSOPHY**

**POLICE SUPERVISION AND MONITORING OF THE GRAFENBERG
BATH GUESTS IN THE FIRST HALF OF THE 19TH CENTURY**

IVETA MARTIŠOVÁ

BACHELOR'S ESSAY

2011

Univerzita Pardubice
Fakulta filozofická
Akademický rok: 2010/2011

ZADÁNÍ BAKALÁŘSKÉ PRÁCE

(PROJEKTU, UMĚLECKÉHO DÍLA, UMĚLECKÉHO VÝKONU)

Jméno a příjmení: **Iveta MARTIŠOVÁ**
Osobní číslo: **H08023**
Studijní program: **B7105 Historické vědy**
Studijní obor: **Kulturní dějiny**
Název tématu: **Policejní dozor a sledování hostů v lázních Gräfenberg
v první polovině 19. století**
Zadávatel katedra: **Ústav historických věd**

Zásady pro vypracování:

Cílem práce je objasnit příčiny, povahu a výsledky sledování zahraničních návštěvníků lázní Gräfenberg v první polovině 19. století. Za tímto účelem bude analyzován fond Lázeňské policejní inspekce Frývaldov (Jeseník) uložený v SOA Opava se zaměřením na návštěvníky lázní identifikující se s polskou, respektive maďarskou národností. Metodicky bude práce vycházet z disciplinační teorie Michela Foucaulta, předmětem výzkumu tedy bude pokus o zjištění míry vlivu policejního dozoru nad lázeňskými hosty na průběh vlastního pobytu v lázních.

Rozsah grafických prací:

Rozsah pracovní zprávy:

Forma zpracování bakalářské práce: **tištěná/elektronická**

Seznam odborné literatury:

BUDINSKÁ, J.: Kapitoly z dějin lázeňství: přehled vývoje lázeňství; dějiny lázeňství v Teplicích. Teplice, Regionální muzeum v Teplicích, 2006. ISBN 80-85321-43-2. **KOČKA, M., KUBIK, A.:** Vincenz Priessnitz: světový přírodní léčitel. Štíty: Veduta, 2006. ISBN 80-86438-16-3. **FOUCAULT, M.:** Dohlížet a trestat: kniha o zrodu vězení. 1. vyd. Praha: Dauphin, 2000. ISBN 80-86019-96-9.

Vedoucí bakalářské práce:

Mgr. Vladan Hanulík
Ústav historických věd

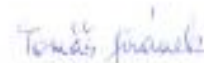
Datum zadání bakalářské práce: **30. dubna 2010**

Termín odevzdání bakalářské práce: **31. března 2011**

prof. PhDr. Petr Vondr, CSc.
děkan

L.S.

doc. PhDr. Tomáš Jiránek, Ph.D.
vedoucí katedry

V Pardubicích dne 30. listopadu 2010

PROHLÁŠENÍ

Tuto práci jsem vypracovala samostatně. Veškeré literární prameny a informace, které jsem v práci využila, jsou uvedeny v seznamu použité literatury.

Byla jsem seznámena s tím, že se na moji práci vztahují práva a povinnosti vyplývající ze zákona č. 121/2000 Sb., autorský zákon, zejména se skutečností, že Univerzita Pardubice má právo na uzavření licenční smlouvy o užití této práce jako školního díla podle § 60 odst. 1 autorského zákona, a s tím, že pokud dojde k užití této práce mnou nebo bude poskytnuta licence o užití jinému subjektu, je Univerzita Pardubice oprávněna ode mne požadovat přiměřený příspěvek na úhradu nákladů, které na vytvoření díla vynaložila, a to podle okolností až do jejich skutečné výše.

Souhlasím s prezenčním zpřístupněním své práce v Univerzitní knihovně.

V Pardubicích dne 31. 3. 2011

Iveta Martišová

PODĚKOVÁNÍ

Na tomto místě chci poděkovat nejvíce svému vedoucímu práce Mgr. Vladanu Hanulíkovi za cenné rady, připomínky a metodické vedení práce. Děkuji též mým kolegům Mgr. Bc. Jiřímu Luňáčkovi a Mgr. Aleši Řezníčkovi za jejich připomínky a také za čas, který mi věnovali. V neposlední řadě děkuji rodině a přátelům za všestrannou pomoc, podporu a inspiraci.

SOUHRN

Tato práce zkoumá úřad Lázeňské policejní inspekce. Chronologicky je práce zasazena do 1. poloviny 19. století. Na základě prostudování dochovaných pramenů má být cílem práce definovat její činnost v lázních Gräfenberk. V úvodu je představena základní literatura a následně i základní informace týkající se zřízení lázní Gräfenberk v souvislosti s nesnadnou situací Vincenze Prieznitze. Následuje seznámení se státní správou a krátce také se samosprávou města Frývaldov. Další kapitoly se věnují charakterizování činnosti policejního lázeňského komisaře a také prozkoumání součinnosti s jednotlivými státními úřady. V této kapitole se zaměříme také na kategorizaci povinností lázeňského komisaře a srovnání těchto kategorií v souvislosti s efektivností výkonu policejní lázeňské inspekce. V konečné fázi je práce zaměřena na disciplinární technologii a dokázání její funkčnosti v lázeňském areálu.

Klíčová slova

Lázně Gräfenberk - kontrolní orgán - policie - 1. polovina 19. století – Slezsko – České země.

SUMMARY

This work is concerned about the Baths police inspection office. Its set generally in the first half of the 19th century. On the basis of searching through preserved sources of information, main goal of this work is to define its activities in Gräfenberk baths. Essential literature sources are presented in the introduction together with the informations concerning constitution of Gräfenberk baths in connection with unease situation of Vincenz Prieznitz. Followed by description of the government and briefly also of the Frývaldov local administration. Next chapters characterize activities of the bath police inspector and his connections with particular federal offices. In this chapter we will focus on categorization of bath inspector's duties and comparing this categories in connection with baths police inspection effectivity. Final phase of this work is focused on disciplinar technology and on proving its functionality in baths area.

Keywords

Gräfenberk baths – supervisory office – police – 1st half of the 19th century – Silesia – Czech lands

OBSAH

ÚVOD	1
1. LÁZNĚ GRÄFENBERK	5
1.1 NÁRODNOSTNÍ SKLADBA LÁZEŇSKÝCH HOSTŮ	9
2. POLICEJNÍ LÁZEŇSKÁ INSPEKCE	12
2.1 POLICIE RAKOUSKÉ MONARCHIE	14
3. POLICEJNÍ LÁZEŇSKÁ INSPEKCE V GRÄFENBERKU	16
3.1 POLICEJNÍ LÁZEŇSKÝ KOMISAŘ A JEHO POVINNOSTI	18
3.1.1 <i>Všeobecné policejní záležitosti</i>	20
3.1.2 <i>Zvláštní dohled a správa lázní</i>	22
4. EFEKTIVITA ČINNOSTI POLICEJNÍ LÁZEŇSKÉ INSPEKCE	35
5. DISCIPLINACE V LÁZNÍCH	43
5.1 DISCIPLINÁRNÍ TEORIE	44
5.2 ZHODNOCENÍ VÝZKUMU.....	49
ZÁVĚR	51
SEZNAM POUŽITÝCH PRAMENŮ A LITERATURY	55
PRAMENY	55
LITERATURA	56

ÚVOD

Začátek „dlouhého“ 19. století byl příznačný rozkvětem různých složek každodenního života. Za jednu takovou složku můžeme považovat i lázeňství. I když lázně v našich zemích vznikaly v pozdějších letech než např. ve Francii, jejich obliba vzrůstala a lázeňská místa byla považována za důležitá centra koncentrace lidí z českých zemí a ciziny. Zpočátku se jednalo o destinace vyhledávané kvůli lékařským postupům, později i z důvodu zařazení do společenského ruchu lázní. Zvyšující se počty lázeňských hostů vedly i k zpřísnění evidence a kontroly přijíždějících hostů do lázní. Státní dozor probíhal i v lázeňských místech. A právě tomuto dozoru bude věnovaná celá práce.

V českých zemích se státní kontrola v 1. polovině 19. století prováděla pouze u významnějších lázní. Úřad, který vykonával dohled na těchto místech, se nazýval „Policejní lázeňská inspekce“. Tato instituce se nacházela i v lázních Gräfenberk.¹ Je velice složité vymezit charakteristické činnosti policejní lázeňské inspekce. Z důvodu lepšího zasazení výzkumu do širšího kontextu je potřeba se zmínit nejen o samotné policejní lázeňské inspekci, ale také o ostatních složkách státní správy. Stát si vytvářel různá oddělení, která se zabývala kontrolou jednotlivých částí běžného života. Jmenovat můžeme korespondenci nebo literární činnost. V případě korespondence existovaly pro kontrolu tzv. kontrolní složky na poštovních úřadech, literární činnost byla omezena cenzurou. Kontrolu nad různými revolučními zločiny stát rozšiřoval do všech možných institucí.

Pro naši práci bude předně důležité ujasnit si určité obecné informace spojené se státní správou a samosprávou. Lázně Gräfenberk patřily pod správní město Frývaldov. V 1. polovině 19. století patřilo do Rakouského Slezska, které bylo součástí Rakouského císařství. V této souvislosti vysvětlíme i jazykové nesrovnalosti se jmény uvedených měst.²

Práce se zabývá tématem ohraničeným převážně 1. polovinou 19. století. Jedná se o období, ve kterém spadala daná lokalita, tedy dnešní Jeseník, do německy mluvící oblasti země. Úřední korespondence i běžná komunikace probíhaly v německém jazyce.

¹ K léčení pacientů v těchto lázních jejich zakladatel využil jiného principu, než který byl do té doby obvyklý. Jeho léčebná metoda byla založena na omývání těla studenou vodou a velkému přísunu tekutin, resp. vody. Celkově měl pacient mít pravidelnou stravu a mnoho pohybu. Cílem byla snaha „krize organismu“, kterou Priessnitz komentoval jako vypuzení „nashromážděných zkažených šťáv.“ Více informací o léčebné metodě například: KOČKA, Miloš. *Vincenz Priessnitz: světový přírodní léčitel (1799 – 1851)*. 1. vyd. 2001. ISBN 80-903430-4-X. nebo KNOPPOVÁ, Eva; KNOPP, Tomáš. *Oázy vody a vzduchu*. 1. vyd. 2001. ISBN 80-902929-2-5.

² KOČKA, Miloš. Vincenz Priessnitz hospodář a podnikatel. *Severní Morava*. 1999. č. 77. s. 3 - 15. ISSN 0231-6323.

V pramenných materiálech byly užívány názvy jako Freiwaldau nebo Gräfenberg. V počeštěné verzi se objevují jména Frývaldov a Gräfenberk. Dnešní název města Jeseník začal být používán až od roku 1948. Jeseník (dříve Frývaldov) se postupem času rozrostl a Priessnitzovy lázně, které tehdy byly zbudovány v Gräfenberku, jsou nyní součástí města Jeseník. Pro lepší orientaci v textu, tak abychom si nezaměňovali město s lázeňským místem, budeme v celé práci využívat počeštěné německé tvary názvů, tedy Frývaldov a Gräfenberk.

V úvodních částech práce se budeme zabývat především vznikem lázní Gräfenberk. Tomuto tématu věnoval svoji pozornost i Miloš Kočka, který napsal několik prací konkrétně věnovaných zakladateli lázní³ (Vincenz Priessnitz) i lázeňské praxi v Gräfenberku.⁴ Miloš Kočka měl široké povědomí o lázních, léčebných procedurách i o zajímavém životě Vincenze Priessnitze. Z dalších autorů, kteří se zajímali o lázně Gräfenberk, můžeme jmenovat pár Eva a Tomáš Knoppovi, kteří se ve své knize zaměřili v knize *Oázy vody a klidu* jak na samotné lázně Gräfenberk, tak i na okolní vodoléčebné ústavy,⁵ které využívaly podobný princip vodoléčby jako Vincenz Priessnitz v Gräfenberku.⁶

V oblasti publikovaných článků existuje v českém prostředí také několik použitelných zdrojů. Články se zpravidla zabývají významnými lázeňskými návštěvníky nebo přímo osobou zakladatele lázní Gräfenberk. Zájem o lázně je i u zahraničních autorů. Mohli jsme tak využít například zdroje z polské (články od Ryszarda Kincla)⁷ nebo maďarské (články od autorky Borbála Csomy)⁸ provenience.

Další kapitola bude věnovaná obecnému pojednání o policejní lázeňské inspekci. Z literatury je zřejmé, že policejní lázeňská inspekce jako taková, byla součástí rozsáhlého byrokratického aparátu. Na tomto místě si můžeme položit otázku, na kolik byla policejní lázeňská inspekce pro policejní byrokratický aparát důležitá? Podklady pro zodpovězení by měla mimo jiné přinést tato práce, jelikož v prostudované literatuře se nám zatím nepodařilo dohledat uspokojivou odpověď. Obecně o organizaci státní správy v rakouském

³ KOČKA, Miloš. Vincenz Priessnitz hospodář a podnikatel. *Severní Morava*. 1999. č. 77. s. 3-15.

⁴ KOČKA, Miloš; KUBÍK, Alois. *Vincenz Priessnitz: světový přírodní léčitel*. 1. vyd. 2006. ISBN 80-86438-16-3. Popřípadě i KOČKA, Miloš. *Vincenz Priessnitz: světový přírodní léčitel (1799 – 1851)*. 1. vyd. 2001.

⁵ Mezi další lázeňská místa v okolí Gräfenberku patřily Lázně Dolní Lipová nebo Léčebné ústavy ve Zlatých Horách.

⁶ KNOPPOVÁ, Eva, KNOPP, Tomáš. *Oázy vody a vzduchu*. 1. vyd. 2001.

⁷ KINCEL, Ryszard. Polští návštěvníci Jeseníků a lázní Gräfenberk v 19. století. *Jesenicko. Vlastivědný sborník* 4. 2003. s. 5 - 17. ISSN 1213-0192.

⁸ CSOMA, Borbála.: *Graefengerg, Moravsko-slezské lázně očima Maďarů*. In 7. Mezinárodní sympozium k dějinám medicíny, farmacie a veterinární medicíny. 8. - 10. června 2005. Olomouc. s. 17. ISBN 80-244-1043-5.

císařství sice existuje mnoho publikací, avšak tyto knihy jsou zaměřeny spíše na celkový vývoj státní správy.⁹ Pokud bychom se chtěli zabývat přímo státní správou v oblasti Slezska, zaměřenou konkrétně na policejní aparát a jeho součinnost s ostatními složkami státní správy, zjistíme, že použitelné literatury je podstatně méně.

V ústřední části, která bude věnovaná konkrétní činnosti lázeňské policejní inspekce, využijeme dochovaného pramenného materiálu. Primární prameny, ze kterých budeme vycházet, jsou uloženy v Zemském archivu v Opavě. Konkrétní fond se nazývá Policejní lázeňská inspekce lázní Gräfenberk. Fond obsahuje mnoho informačního materiálu, který zaznamenává okolnosti fungování Policejní lázeňské inspekce v Gräfenberku. Materiál je vhodný k různorodému využití. Obsahuje informace nejen o lázeňských hostech, ale také např. o personálním obsazení úřadu. Ve fondu můžeme také dohledat odraz politické situace příslušného období. Někteří z hostů byli i velice významnými diplomaty, literáty nebo dalšími známými odborníky v různých oblastech vědy. K doplnění použijeme informace i z rodinného archivu Priessnitz-Ripper.¹⁰

Na základě výše zmíněné literatury a pramenů se pokusíme odpovědět na stěžejní otázky výzkumu. Práce je založena na zjištění konkrétní činnosti policejní lázeňské inspekce. K této analýze využijeme metodu postupně si kladených otázek, které budou navazovat na základní elementy fungování policejní lázeňské inspekce. Jako prvotní bude nutné upřesnit si základní důvod zřízení této inspekce v lázeňském areálu. Jakou zásluhou se lázně v příhraničí Rakouského Slezska dopravovaly až na úroveň Mariánských Lázní, Karlových Varů a Teplic? Jednalo se o úřední příkaz, který byl automaticky sestaven pro lázně s větší koncentrací hostů, nebo se spojovalo toto povolání pouze s některými lázněmi? Mělo zřízení této instituce co dočinění se strachem z revoluce? V souvislosti s činností policejní lázeňské inspekce je důležité se přímo soustředit na práci komisaře. V jednotlivých případech si na ukázkách můžeme vysvětlit jeho způsob chování a zjistit, zda jeho chování můžeme považovat za přínosné vůči hostům samotným či naopak. Choval se policejní lázeňský inspektor pouze jako člen tajné policie nebo využíval nějaké zastupující činnosti?

Ke zodpovězení těchto otázek dospějeme až po hlubším prozkoumání jednotlivých složek policejní lázeňské inspekce. Přínosný teoretický postup, jak můžeme některé složky státu rozložit na jednotliviny, aplikoval Michela Foucaulta na sílu disciplinace. Definice

⁹ Srovnání HLEDÍKOVÁ, Zdenka. *Dějiny správy v českých zemích; od počátků státu po současnost*. 1. vyd. 2005. ISBN 80-7106-709-1.

¹⁰ Státní okresní archiv Jeseník. Fond Rodinný archiv Priessnitz – Ripper, Lázně Jeseník.

policie, a konkrétně i policie všeobecně, lze považovat jako disciplinární aparát. Tímto jsme se tedy dostali k disciplinární teorii již zmíněného Michela Foucaulta, francouzského filozofa, který v 70. letech 20. století napsal knihu Dohlížet a trestat, jejíž přínos je velice značný. Celkově se zabývá sociálním posunem od fyzického k duševnímu trestání. Zkoumá mechanismy, které měly být příčinou změny k přístupu trestání a dozoru. Teorie disciplinární moci bude pro naši práci stěžejní, jelikož závěry z analýzy pramenů, zkusíme komparovat právě s teorií disciplinace Michela Foucaulta. Díky tomuto procesu rozdělení a analýzy s prvky generalizace, se v závěrečné fázi dopracujeme až k zhodnocení lázeňské policejní inspekce.

1. LÁZNĚ GRÄFENBERK

„Gräfenberg lázeňské místo v rakouském Slezsku, asi 2 km severozápadně od Frývaldova. [...] Zde roku 1822 založil Vincenc Priessnitz první vodoléčitelství studenou vodou (původně je kamenný dům) pro své nemocné a teprve r. 1831 obdržel povolení zařídit lázeňský ústav...“¹¹

I když Rakouské Slezsko nesehrálo v první polovině 19. století velkou roli na politické scéně, v oboru lékařství nelze na tuto část Rakouského císařství, konkrétně potom přímo Gräfenberk, v žádném případě opomenout. Jeden místní hospodář, který bydlel na čísle popisném 175 ve Frývaldově, založil vlastní vodoléčebný ústav. Oním zakladatelem byl Vincenz Priessnitz, dnes poměrně opomíjené jméno, avšak v polovině 19. století velice známé. Toto zařízení nacházející se v slezských horách se zachovalo dodnes. Přibližme si nyní události, které ovlivňovaly založení a provoz lázní Gräfenberských lázní.

K přesnému označení roku založení první vodoléčebného ústavu nelze konkrétně označit konkrétní datum. V tomto případě se jedná o velice složitou okolnost, která má mnoho různých možností. Konkrétně se v literatuře objevují různé názory na tuto problematiku.

Úřední povolení k provozu lázní bylo do rukou Vincenzu Priessnitzovi dáno 21. ledna 1831.¹² Jedná se tedy o datum, které označuje oficiálně povolenou činnost. Avšak léčebná činnost zde byla provozována již skoro deset let.

V Ottově slovníku naučném je uveden rok založení 1822. V tomto roce byla započata stavba tzv. „kamenného domu“. Priessnitz využíval tuto budovu nejen jako domov pro sebe a svoji rodinu, ale také přímo k léčení Priessnitzových pacientů.¹³

Dalším možným datem založení lázní je rok 1826. Tento rok je podle Miloše Kočky jedním z nejčastěji citovaných letopočtů. Změna, která se vyvinula z Priessnitzovy iniciativy, znamenala začátek plnohodnotné lázeňské činnosti. Priessnitz nechal postavit další velkou stavbu, do které situoval léčebné zařízení, ubytovací část i stravovací místnosti. Zřízením takového objektu se v lázních rozproudil čilý společenský ruch.¹⁴

Dalším rokem, který může být v literatuře uveden jako začátek lázní Gräfenberk, je 1829. Od této doby jsou dochované seznamy Priessnitzových pacientů. Zaznamenával

¹¹ Ottova encyklopedie obecných vědomostí na CD-ROM. Díl č. X. s. 396.

¹² KOČKA, Miloš; KUBÍK, Alois. *Vincenz Priessnitz: světový přírodní léčitel*. 1. vyd. 2006. s. 17. ISBN 80-86438-16-3

¹³ KOČKA, Miloš; KUBÍK, Alois. *Vincenz Priessnitz: světový přírodní léčitel*. 1. vyd. 2006. s. 15.

¹⁴ KOČKA, Miloš. Vincenz Priessnitz hospodář a podnikatel. *Severní Morava*. 1999. č. 77. s. 4. ISSN 0231-6323

údaje ve zkrácené formě, pouze jméno, stav a bydliště. Až postupem let Priessnitz začal evidovat i další údaje. Dokumenty zaznamenávající iniciály hostů se nazývaly *Kurliste*. Popisovaly informace o léčbě a jejích výsledcích léčby, národnosti, pohlaví a také o společenském stavu pacientů.¹⁵

Oficiálnímu povolení zřízení vodoléčebného ústavu předcházely poměrně zdlouhavé dohady. V prvotní fázi nebyl v léčení spatřován žádný problém. Svoje postupy totiž aplikoval Priessnitz pouze na dobytek a následně na obyvatele Gräfenberku. Jakmile však nastal okamžik, kdy do Gräfenberku začali za léčbou dojíždět i pacienti z jiných koutů státu, začali protestovat místní ranhojiči. Priessnitz však neměl žádné oficiální oprávnění k léčení. Člověk bez léčitelského oprávnění nejen, že nemohl léčit žádné hosty, ale v žádném případě nemohl vyžadovat za takovéto léčení jakékoli finanční ohodnocení. Taková činnost byla považována za trestnou.

V následujících letech začaly lázně vzkvétat, ale problém pro Priessnitze nastal, když byl odsouzený za vykonávání nedovolené léčebné činnosti. Lékařská činnost byla příkazem z magistrátu zakázána. Priessnitz byl zatčen. Uvalení vazby na léčitele Priessnitze bylo z popudu Dr. Schnorfeila. Ten nahlásil na magistrát města Frývaldov stížnost.¹⁶ Vyšetřování dospělo k závěru, že je stížnost a obvinění oprávněné. Hospodář z Frývaldova byl odsouzen za těžký policejní přestupek nedovoleného léčení. Takový přestupek byl trestán od jednoho do šesti měsíců vězení. Odvolání, které Vincenz podal, vyřídilo až Zemské prezidium v Brně. Právě brněnský úřad rozhodoval o odvolání Vincenze a kvůli nedostatku řádných důkazů byl osvobozen.

Celá situace musela Priessnitze velice mrzet. Dostal se do vězení a do nepříliš pozitivního společenského povědomí, díky svým „kolegům“, kteří neunesli možnou ztrátu pacientů a financí. Konkrétně charakter Vincenze Priessnitze nelze považovat za špatný. Vyvozovat takové závěry nám umožňují dochované dobové zprávy o Gräfenberku. V příspěvku je Priessnitz popsán následovně: „ *O dobrosrdečnosti jeho svědčí hojný počet těch, kteřížto zde zdarma vyživováni bývají, a mnohým již i peníze na zpáteční cestu zapůjčil, ..., vážený lidumil, útěcha neduživců a trpících...*“¹⁷

Priessnitz neztrácel naději a stále se snažil léčit pacienty, kteří ho o léčbu požádali. Léčitel se také pokoušel získat oficiální povolení k provozování léčebného ústavu.

¹⁵ KOČKA, Miloš; KUBÍK, Alois. *Vincenz Priessnitz: světový přírodní léčitel*. 1. vyd. 2006. s. 24.

¹⁶ KOČKA, Miloš; KUBÍK, Alois. *Vincenz Priessnitz: světový přírodní léčitel*. 1. vyd. 2006. s. 20.

¹⁷ FIŠER, Zdeněk. Dvě dobové zprávy o Gräfenbergu. *Severní Morava*. 1993. č. 65. s. 24. ISSN 0231-6323.

Po zdlouhavém rozhodování Krajský úřad v Opavě vydal dne 21. ledna 1831 povolení k provozu lázeňského zařízení. Povolení činnosti bylo opět podmíněné. Priessnitz mohl léčit pouze domácí hosty, nesměl podávat žádné léky a také se musel zdržet provádění chirurgických zákroků. Podmínkou povolení k provozu lázní byl také medicínský dozor. Vykonávat jej měli chirurgové Günther a Dittrich z Frývaldova.¹⁸ Ani takové krušné začátky Priessnitze neodradily. V činnosti ho nezastavila ani další stížnost, respektive udání od Dr. Schnorfeila, který konstatoval, že Priessnitz nedodrhuje stanovené podmínky. Priessnitz měl dovolenou činnost k očistě těla. Dr. Schnorfeil se domníval, že tuto podmínku Priessnitz nedodrhuje, tedy že pacienty přímo léčí.

I když se jednalo o další velice nepříjemnou skutečnost, dopad měla tato stížnost skrze pozitivní. Velice podrobné vyšetřování, které probíhalo i v areálu samotného lázeňského areálu, bylo uzavřeno zprávou od Dvorní kanceláře. Odborná komise, která byla sestavena v roce 1835 k prozkoumání této stížnosti, doporučila stížnosti nevyhovět. Konečný výsledek byl vydán po týdenním pobytu v lázních. Odborná komise došla k závěrům, že Vincenz Priessnitz byl opravdu velice příjemným člověkem, který nebyl žádným nekorektním šarlatánem. Doporučení komise a vyjádření krajského úřadu vedlo nejen k zachování lázeňského areálu, ale také k povolením léčebných metod tak, jak Priessnitz potřeboval.¹⁹

Toto povolení již umožňovalo léčit nejen tuzemce, ale také zahraniční hosty. Celkově měla návštěvnost lázní v prvních letech činnosti spíše zvyšující tendence. V roce 1829, kdy začal vést Vincenz Priessnitz evidenci hostů, zaznamenal 45 pacientů. Během následujících deseti let se počet lázeňských návštěvníků zvýšil závratným způsobem. Podle záznamů v *kurlistech* bylo zapsáno k léčbě 1544 osob, z toho potom 120 lékařů. V dalších letech se návštěvnost pohybovala průměrně mezi 1000 až 1400 hosty. Podprůměrné hodnoty byly zjištěny v revolučních letech 1848 – 1849. K tomu, aby se z Frývaldova a přilehlého Gräfenberku vytvořilo ještě navštěvovanější lázeňské místo, zabránilo poměrně rychlé rozšíření léčebné metody v Evropě. Další vodoléčebné ústavy vznikaly i v okolí lázní Gräfenberk (např. Lipová-Lázně).

Tato velká koncentrace hostů byla možná pouze s rozšířením infrastruktury (ubytovacích, stravovacích zařízení a léčebných budov).²⁰ Celkově se úroveň ubytování nepohybovala na vysokém stupni. Nízká kvalita ubytovacích zařízení nebyla

¹⁸ KOČKA, Miloš; KUBÍK, Alois. *Vincenz Priessnitz: světový přírodní léčitel*. 1. vyd. 2006. s. 23.

¹⁹ KOČKA, Miloš; KUBÍK, Alois. *Vincenz Priessnitz: světový přírodní léčitel*. 1. vyd. 2006. s. 30.

²⁰ KOČKA, Miloš. Vincenz Priessnitz hospodář a podnikatel. *Severní Morava*. 1999. č. 77. s. 4-7.

pro Priessnitzovy pacienty závažným nedostatkem. Léčebná procedura byla položena na principu využití přírodních zdrojů, tzn., že Priessnitz se snažil své pacienty nezdržovat v ubytovacích prostorách. Jejich pobyt byl od rána do večera situovaný buď v léčebných místnostech (koupele, studené zábaly), nebo v přírodě (procházky na čerstvém vzduchu, práce).²¹

V počátcích lázní, když ještě nebyly vystaveny velké ubytovací domy, bydleli hosté v okolí Gräfenberku.²² Z místních obyvatel léčitel udělal své zaměstnance. Svým sousedům nabídl spolupráci ve smyslu využití jejich obydlí. Domy nechal rozšířit. Rozdělil domy na obytnou část a na část k léčení. Díky tomuto kroku si rozšířil možnosti ubytování a hlavně získal své sousedy na svoji stranu. Během soudních sporů někteří sousedé odešli, a proto si musel poradit s opětovným problémem, tedy ubytovacích kapacitu. Povolení léčebné činnosti, které přišlo v roce 1831, přivedlo do lázní Gräfenberk další a další hosty a přimělo Vincenze Priessnitze k rozšíření lázeňského areálu.

Ve 30 - 40. letech 19. století Priessnitz stavěl jeden dům za druhým. Tyto domy byly postaveny za finance, které dostal od vděčných pacientů. Autor Miloš Kočka označuje toto období za typicky stavební.²³ V následujících letech (1841 – 1847) si Vincenz Priessnitz mohl dovolit kupovat nemovitosti v okolí. Díky svým hostům, kteří platili za jeden měsíc léčby 71 zlatých,²⁴ se dostal mezi bohatší vrstvy obyvatel. Peněžní majetek stále vzrůstal, a proto si mohl v posledních letech svého života dovolit investovat. Hovoříme jak o investicích do cenných papírů, tak i o půjčkách na úvěr. Priessnitz z této činnosti nechtěl vytěžit zisk pouze pro sebe, ale hlavně se snažil rozvíjet své životní dílo. Jeho hlavním zájmem bylo vždy dobré prostředí pro jeho pacienty. Stavební činnost, odkupování okolních panství a uskutečňování investic pomáhalo Priessnitzovi s rozvojem léčitelské činnosti.

²¹ KOČKA, Miloš; KUBÍK, Alois. *Vincenz Priessnitz: světový přírodní léčitel*. 1. vyd. 2006. s. 41.

²² KNOPPOVÁ, Eva; KNOPP, Tomáš. *Oázy vody a vzduchu*. 1. vyd. 2001. s. 26

²³ Bližší informace o stavebním ruchu lze zjistit v KOČKA, Miloš. Vincenz Priessnitz hospodář a podnikatel. *Severní Morava*. 1999. č. 77. s 3 - 15.

²⁴ Vysokou sumu odvozujeme od průměrné mzdy, která u zaměstnance v továrně činila 30 krejcarů denně.

1.1 NÁRODNOSTNÍ SKLADBA LÁZEŇSKÝCH HOSTŮ

Dobrá pověst lázní Gräfenberk se rozšířila daleko za hranice Rakouského císařství. Unikátnost dávala lázním bezesporu nová léčebná metoda, která se postupem času začala využívat i v dalších zemích. Tuto jedinečnost a prestižnost dokazovala i velká návštěvnost. Jak již bylo zmíněno, nejvíce hostů se v lázních vystřídalo kolem roku 1839.

Během 19. století do lázní zavítalo mnoho zajímavých hostů. Můžeme zmínit, že do Gräfenberku se dostala i první americká lékařka Elisabeth Blackwell.²⁵ Za léčbou do lázní zavítal také ruský spisovatel N. V. Gogol.²⁶ Seznam zemí, ze kterých pocházeli hosté lázní Gräfenberk, byl rozmanitý a velice rozsáhlý. Během prvních let rozvoje lázní se tu dali zastihnout lidé z Německého spolku, Francie, Anglie, Uherské království i například Ruska.²⁷

Velké popularitě a oblíbenosti se lázně těšily i od některých sousedních zemí. Setkáváme se se vznikem různých popisných článků a studií. Ty vznikaly již v 19. století. Gräfenberské lázně byly uváděny, jako jedny z nejpobulárnějších v celém dolnoslezském i hornoslezském území. V „polské“ oblasti byla popularita těchto lázní velice vysoká. Toto tvrzení dokládají i tištěné průvodce v polštině, kterých se o lázních Gräfenberk (a přilehlém městě Frývaldově) vydalo celkem třináct.²⁸ Popisný pramen byl vytvořen i některými vyléčenými pacienty, například Heinrich Laube, který byl návštěvníkem lázní v roce 1834. V tomto materiálu se vyskytuje popis pobytu Lauba (rozepisuje denní režim, zábaly, koupele, atd.).²⁹

Popisy denního režimu dokládají i některé dopisy, které směřovaly z lázní Gräfenberk do „světa“. V tomto případě můžeme zmínit dopis básníka J. K. Chmelenského z roku 1838, který si dopisoval s F. L. Čelakovským. V literatuře se objevují i další významné osoby, které navštívily Gräfenberk. Hovořit můžeme např. o německém básníkovi Diepenbrockovi (r. 1837)³⁰ Zapomenout nesmíme na navštěvující lékaře, kteří do lázní Gräfenberk jezdili za poznáním nové vodní kúry.

²⁵ SAJNER, Josef; KŘÍŽEK, Vladimír. První americká lékařka E. Blackwellová, Priessnitzova pacientka. *Severní Morava*. 1985. č. 50. s. 25 - 29. ISSN 0231-6323.

²⁶ FICEK, Victor. Gogol v lázních Jeseníku. *Vlastivědné listy*. 1975. č. 2. s. 38. ISSN 0139-679X.

²⁷ KINCEL, R. Polští návštěvníci Jeseníků a lázní Gräfenberk v 19. století. In *Jesenicko. Vlastivědný sborník* 4, 2003. s. 6.

²⁸ KINCEL, R. Polští návštěvníci Jeseníků a lázní Gräfenberk v 19. století. In *Jesenicko. Vlastivědný sborník* 4, 2003. s. 5.

²⁹ KNOPPOVÁ, Eva, KNOPP, Tomáš. *Oázy vody a vzduchu*. 1. vyd. 2001. s. 38.

³⁰ KNOPPOVÁ, Eva, KNOPP, Tomáš. *Oázy vody a vzduchu*. 1. vyd. 2001. s. 52.

Lázeňští hosté evidovaní ve výkazech o hostech v lázních udávali také místo svého původu. V těchto případech se objevují lidé, kteří označují za své bydliště Halič. V souvislosti s Haličí lze v literatuře získat i informace o velkém množství přijíždějících z této oblasti. Tito návštěvníci měli v některých létech tvořit více jak polovinu hostů z této oblasti.³¹ Dalších území, která se v seznamech vyskytovala, byla spousta.³² Jmenujme příkladem ještě Kladsko³³ nebo Bílsko.³⁴

Důvod, proč pro ně byly tyto lázně tak populární, je nejspíše ten, že Gräfenberk a Halič patřily pod Rakouské císařství. V těchto oblastech platila obdobná legislativa i administrativa. To samé mohlo v některých případech platit o cenách, tradicích nebo zvycích. Je zřejmé, že měli k oblasti Gräfenberku vřelý vztah, patrně také proto, že se lázně nacházely v malebné krajině. Právě oblíbenost této oblasti, se stala důvodem toho, že východní Slezsko bývalo nazýváno *Perlou Sudet*. Těmto závěrům také nasvědčují turističtí průvodci. Ty byly vydávány za účelem seznámení s turistickou oblastí. Můžeme se domnívat, že tyto průvodci byly využívány jako reklamní materiál. Uveďme příkladem ilustrovaného průvodce *Nasze zdroje*.³⁵ Společenský ruch, který se zde časem vytvořil, byl další z důsledků vysoké návštěvnosti. Například jen z polských kruhů do Gräfenberku cestovaly ty nejušlechtlejší rodiny.³⁶ Nejen krásná krajina do lázní lákala takové rody, jako například knížecí rodinu Sapieha,³⁷ hraběcí rodinu Morawski³⁸ nebo hraběcí rodinu Rozwadowski.³⁹ Gräfenberských lázní samozřejmě využívali i představitelé dalších významných rodů.

Četnou skupinu lázeňských hostů tvořili také návštěvníci z Uherského království, o nichž máme také velké množství dochovaných pramenů. Zajímavou epizodou byl pobyt sedmihradského barona Mikuláše Wesselenyi (1794 – 1850). Ten přicestoval do Frývaldova v roce 1839. Wesselenyi byl v letech 1825 - 1840 poměrně radikálním vůdcem liberální maďarské a sedmihradské opoziční šlechty. Patřil k nejslavnějším politikům, členství se mu

³¹ KINCEL, Ryszard. Polští návštěvníci Jeseníků a lázní Gräfenberk v 19. století. *Jesenicko. Vlastivědný sborník 4*. 2003. s. 6.

³² ZA Opava. Fond Policejní inspekce lázní Gräfenberk, Jeseník, karton č. 2., inv. č. 21.

³³ V materiálech je nazýván Glatz.

³⁴ V materiálech je Bieliz. Město leží v těšínském Slezsku.

³⁵ EBEL, S. Gräfenberk, Oest. – Schles., die Wiege des Wasserheilverfahrens, vom Gelichtspunkte der Polen. 1913. str. 9. Uloženo SOKA archiv Jeseník. Fond Rodinný archiv Priessnitz - Ripper, Lázně Jeseník, karton č. 28.

³⁶ EBEL, S. Gräfenberk, Oest. – Schles., die Wiege des Wasserheilverfahrens, vom Gelichtspunkte der Polen. 1913. str. 4. Uloženo SOKA Jeseník. Fond Rodinný archiv Priessnitz - Ripper, Lázně Jeseník, karton č. 28.

³⁷ Známým z tohoto rodu může být Lew Sapienha, který byl služebníkem na ruském dvoře a v roce 1831 se stal maršálkem sněmu v Haliči.

³⁸ Franciszek Morawski, polský generál a básník, který se zúčastnil povstání v roce 1830.

³⁹ Prof. Jan Michal Rozwadowski byl známým polským jazykovědcem.

naskytlo i v Akademii věd *Reguly Antal*.⁴⁰ Díky svému radikálnímu vystupování a literární činnosti, typické myšlenkami nepřístojnými danému režimu, se dostal do vězení. Snažil se především o oddělení Uher od Rakouského císařství. Podnětem k odcestování do Frývaldova pro něj byl zákaz návratu do Uher.

Ve Frývaldově několik let žil mecenášským životem a po čase se opět vrátil do Uherského království, kde vystupoval v politické sféře. Pomáhal vybudovat příjemné turistické a lázeňské místo. Sám kupoval spoustu pozemků a obytných objektů, nejen ve Frývaldově, ale i v okolí. V roce 1839 založil v lázních kolonádu. Jeho velké finanční zdroje byly využity i po velkém požáru v roce 1841, kdy část města lehla popelem. Pomoc nabídl i v následujících letech, kdy se městem prohnala povodeň.⁴¹ Je pravděpodobné, že se snažil vybudovat si tu pohodlné místo pro život, a proto se snažil o zútulnění lázeňského místa. Nejen Wesselényi byl k lázeňskému areálu takto štědrý.

Našli se i další hosté, kteří se starali o infrastrukturu lázní. Hosté tu vybudovali městský vodovod a pro potřeby volnočasových aktivit tu byl založen společenský klub *Casino*. Uherské hosty reprezentovaly ještě další významné šlechtické rody např. hraběcí rodiny Szécsényi, Esterházy, rodina Andrassy a další. Hosté z Uherského království měli všeobecně lázně v Gräfenberku v oblibě. Postupem času nechali na památku Priessnitz vystavět bronzovou sochu lva⁴² na kolonádě.⁴³

⁴⁰ CSOMA, Borbála. *Graefengerg, Moravsko-slezské lázně očima Maďarů*. In: 7. Mezinárodní sympozium k dějinám medicíny, farmacie a veterinární medicíny. 8. - 10. června 2005. Olomouc. s. 17. ISBN 80-244-1043-5.

⁴¹ SOKA Jeseník. Fond Rodinný archiv Priessnitz - Ripper, Lázně Jeseník, karton 33.

⁴² Bronzová socha lva je dílem známého bavorského sochaře Ludwiga von Schwanthalera.

⁴³ CSOMA, Borbála. *Graefengerg, Moravsko-slezské lázně očima Maďarů*. In: 7. Mezinárodní sympozium k dějinám medicíny, farmacie a veterinární medicíny. 8. - 10. června 2005. Olomouc. s. 17.

2. POLICEJNÍ LÁZEŇSKÁ INSPEKCE

Ottův slovník naučný u slova inspekce uvádí, že se jedná o dozor trvajících 24 hodin nebo také: „...činnost nějaké osoby v tom záležející, že sleduje chování se jiného jí podřízeného dbajíc o to, by při tom šetřil určitých pravidel...“⁴⁴ K vysvětlení termínu je možné také použít poměrně nepřesné definice, tj. činnost osoby (státní instituce), která sleduje osoby nebo skupiny osob. Přičemž pod samotným pojmem inspekce zpravidla chápeme něco špatného či nepřístojného. Nepřekvapí tedy, že samotná osoba policejního lázeňského komisaře v člověku evokuje spíše smíšené pocity a komisař v našem chápání vystupuje jako osoba s jakousi negativní aureolou. Na tomto místě si však musíme položit otázku, zda mu tak trochu nekřivdíme? V chápání dnešních lidí mají slova jako dohled, dozor či inspekce poměrně značný pejorativní nádech.

Policejní lázeňská inspekce byla orgánem, který byl zřizován v lázních s velkou koncentrací hostů. Stále je to oblast bádání, o které není napsaná žádná publikace. Je tudíž nezbytné, abych v následujících řádcích přiblížila některé z institucí, které by mohly být zaměňovány s lázeňskou policejní inspekcí.

Jednotlivé charakterní činnosti policejní lázeňské inspekce se mohou měnit. Odlišný charakter mohly instituce měnit v souvislosti se změnou lokality. Specifika nalézáme v hlavní činnosti a například také v základní pověřovací instituci. Mariánské Lázně jsou zdařilým příkladem institucí s podobnými znaky. V tomto lázeňském městě se objevuje vedle policejní lázeňské inspekce i lázeňská inspekce. Toto seskupení lze v případě Mariánských Lázní charakterizovat, jako skupinu lidí, starajících se o správný provoz lázeňských zařízení. Majitelem i provozovatelem většiny nemovitostí v Mariánských lázních byl klášter v Teplé. Proto se tato inspekce většinou skládala z členů kláštera, premonstrátů.⁴⁵ Lázeňská inspekce byla v tomto případě provozována majitelem lázní a starala se o jejich chod.

Policejní lázeňská inspekce byla v období první poloviny 19. století poměrně běžným zástupcem státního dozoru ve větších českých i zahraničních lázních. Prostřednictvím pramenné základny týkající se lázní v Teplicích lze doložit sledování hostů již na konci 70. let 18. století. Zde se jednalo o předchůdce Policejní lázeňské inspekce v Gräfenberku. Na západě Čech působili tito zástupci už od roku 1819⁴⁶ a v Gräfenberku od roku 1837.⁴⁷

⁴⁴ Ottova encyklopedie obecných vědomostí na CD-ROM. Díl VII. str. 898

⁴⁵ FELBINGER, Johann, Nepomuk: *Kronika Mariánských lázní 1786 – 1855*. 1. vyd. 2008. ISBN 978-80-86197-99-9.

⁴⁶ Vznik Mariánských lázní se datuje rokem 1808.

Působnost policejní lázeňské inspekce lze doložit v Teplicích,⁴⁷ Mariánských Lázních,⁴⁸ Karlových Varech⁵⁰ a Gräfenberku.

Smysl vlastního dohledu byl o mnoho hlubší, než se na první pohled zdá. Nejednalo se tu jen o dozor nad hosty lázní, ale také o "starost o hosty". Máme tu tedy rozhodně víc než pouze jednu rovinu problematiky. Povinnosti a činnosti policejního lázeňského komisaře se prolínají a dohromady tvoří složitou síť. V konečné fázi se nám tak osoba lázeňského komisaře může jevit v naprosto jiném světle.

Zvláštní pozornost budeme věnovat vlastnímu členění lázeňské inspekce. V lázních totiž mohl, mimo již zmíněného policejního lázeňského komisaře jmenovaného obvykle policejním ředitelstvím, působit také komisař vojenský. Tento komisař nebyl jmenovaný tímto ředitelstvím, nýbrž byl dosazován armádou. V této souvislosti byla inspekce pojmenovaná vojenská. Vojenský komisař v lázních vykonával svoji funkci v součinnosti s civilním policejním komisařem nikoli samostatně. Tato spolupráce přicházela v úvahu ve chvíli, kdy civilní sektor dal podnět k žalobě vojenské osoby, nebo pokud došlo k jinému soudnímu jednání mezi vojenskými osobami a civilním sektorem.

Za první užití vojenské lázeňské inspekce můžeme považovat příkaz Josefa II. z roku 1779. V tomto roce měli někteří z cizích lázeňských hostů pobývat v Teplicích a Karlových Varech, z důvodu obavy, že hosté by mohli být nasazeni k pozorování pozic rakouských vojsk v hraničním pásmu. Proto bylo nařízeno přiřadit do těchto lázní po jednom důstojníkovi, tak aby znemožnili těmto hostům přístup k interním vojenským informacím.⁵¹ Vojenská policejní inspekce byla zřízena v Gräfenberku v roce 1839.⁵² Zřizovacím důvodem byl první zmíněný postup, totiž spolupráce mezi civilním sektorem a armádou.⁵³

⁴⁷ KOČKA, Miloš; KUBÍK, Alois. *Vincenz Priessnitz: světový přírodní léčitel*. 1. vyd. 2006. s. 30.

⁴⁸ BUDINSKÁ, Jitka. *Kapitoly z dějin lázeňství: Přehled vývoje lázeňství. Dějiny lázeňství v Teplicích*. 1. vyd. 2006. s. 96. ISBN 80-85321-42-2.

⁴⁹ FELBINGER, Johann, Nepomuk: *Kronika Mariánských lázní 1786 – 1855*. 1. vyd. 2008. s. 49.

⁵⁰ HLEDÍKOVÁ, Zdenka. *Dějiny správy v českých zemích; od počátků státu po současnost*. 1. vyd. 2005. s. 151.

⁵¹ MACEK, Pavel, UHLÍŘ, Lubomír. *Dějiny policie a četnictva I: Habsburská monarchie (1526 – 1918)*. 1. vyd. 1997. s. 90.

⁵² ZA Opava. Fond Policejní inspekce lázní Gräfenberk, Jeseník, karton č. 6., inv. č. 61.

⁵³ ZA Opava, fond Policejní inspekce lázní Gräfenberk, Jeseník, karton č. 4., inv. č. 44. (Inspekce pro lázeňského policejního komisaře v Gräfenberku)

2.1 POLICIE RAKOUSKÉ MONARCHIE

V širším kontextu byla policejní lázeňská inspekce braná jako oddělení státního aparátu. Na tomto místě si tedy přiblížíme jednotlivé vztahy policejní lázeňské inspekce s vyššími orgány. Jakým způsobem vznikla policejní inspekce? Jaký úřad jmenuje policejní inspekci? Byly nějaké změny ve správě tohoto úřadu z hlediska státu?

Sloučení Moravy a Slezska za vlády Josefa II. proběhlo v letech 1782 až 1783. Pro obě země bylo i zřízeno nové Moravskoslezské gubernium v Brně. Zemská gubernia byla nejvyšší zemskou správní jednotkou jednotlivých zemí Rakouského císařství. V čele Moravskoslezského gubernia byl zemský hejtman. Všeobecně se tato situace závratně nezměnila a i lázně Gräfenberk řadíme pod tzv. Rakouské (České) Slezsko. O stupeň níže než gubernia byly krajské úřady. Zcela nejnižší správní a také výkonnou částí byrokratického aparátu byly vrchnostenské úřady a magistráty.⁵⁴

V období tzv. byrokratického centralismu se stát opíral především o činnost úředníků. V některých knihách jsou úředníci nazýváni páteří a mozkem celé monarchie.⁵⁵ V důsledku racionalizace, centralizace a byrokratizace státní správy mohl císař a jeho zástupci zřizovat i takové instituce, jakou byla např. policie. Disciplína státních zaměstnanců byla na poměrně vysoké úrovni. Stejně tak hrála velkou úlohu jejich loajalita. O úřednících můžeme v literatuře vyčíst i takové informace, že zákony a předpisy dodržovali hlavně z obavy, že by mohl jimi vyřízený dokument číst císaři.⁵⁶

V první polovině 19. století se státní správa v Rakouském Slezsku neměnila. Reorganizace proběhla již za vlády Josefa II, kdy byly zavedeny regulované magistráty (1787)⁵⁷ a následně se členění Rakouského Slezska měnilo až po roce 1850. Od roku 1855 probíhaly v oblasti státní správy zřetelné změny. Okresní hejtmanství byla nahrazena tzv. smíšenými úřady. Celkem těchto úřadů bylo 22. Následně bylo Slezsko nově členěno v roce 1868 na politické okrsky. Jedním z politických okrsků byl i Frývaldov.

Císař Josef II. nebyl v souvislosti s Gräfenberkem důležitý jen z hlediska státní správy. Jeho dalším důležitým činem bylo založení policie, v některých publikacích označované jako „moderní policie“.⁵⁸ Vznikem policejního aparátu chtěl Josef II. dovršit snahu umírnit

⁵⁴ HLEDÍKOVÁ, Zdenka. Dějiny správy v českých zemích; od počátků státu po současnost. 1. vyd. 2005. s. 149.

⁵⁵ HLEDÍKOVÁ, Zdenka. Dějiny správy v českých zemích; od počátků státu po současnost. 1. vyd. 2005. s. 37.

⁵⁶ HLEDÍKOVÁ, Zdenka. Dějiny správy v českých zemích; od počátků státu po současnost. 1. vyd. 2005. s. 48.

⁵⁷ ŽÁČEK, Rudolf. *Stručná historie států: Slezsko*. 1. vyd. 2005. ISBN 80-7277-245-7. s. 111.

⁵⁸ HLEDÍKOVÁ, Zdenka. Dějiny správy v českých zemích; od počátků státu po současnost. 1. vyd. 2005. s. 151.

odpůrce osvícenských reforem. Celkově se princip zřizování lázeňských inspekcí měnil podle období, ve kterém byla inspekce zřízena.

Celý policejní aparát byl po josefínských reformách organizován po vídeňském vzoru. Po roce 1785 vznikla policejní ředitelství v Praze, Brně, Opavě, Budapešti, Bratislavě, Sibini, Lvově a Miláně.⁵⁹ Policejní ředitelství bylo podřízeným orgánem zemského gubernia.⁶⁰ Toto policejní „ministerstvo“ bylo zrušeno za vlády Leopolda II. Jeho nástupce František II. byl ovšem opačného názoru na vývoj společenské a politické scény. Možná právě z důvodu Francouzské revoluce, která Františkovi nepřála klidného spánku, znovuobnovil v roce 1792 policejní ředitelství a hlavně tedy tajné policie. O celkové obnově tajné policie se zasloužil hrabě Pergem.⁶¹ Právě tajná policie je předstupněm zřízení policejní lázeňské inspekce. Po roce 1801 byla policejní ředitelství jednotlivých zemí monarchie přímo podřízena policejnímu ředitelství ve Vídni.⁶² Po roce 1793 byla policie a její organizace vrácena do podoby z doby Josefa II. V souvislosti s celým císařstvím byla zřízena ještě další policejní ředitelství (Terst, Lublaň, Celovec, Zadar, Benátky, Krakov).⁶³

Všeobecně se postupem času policejní aparát a konkrétně i tajná policie stále rozšiřovala. Myšleno ve smyslu rozšiřování personálního obsazení. Na rozdíl od policie veřejné, se tajná policie zaměřovala především na sledování každé nápadné osoby. Sledovala jejich pohyb, vystupování i jejich korespondenci. Byli to lidé většinou v civilu. Policie v těchto vyšetřovacích procesech využívala všech přístupných možností. Zastrahováním, uplácením anebo přísliby zaměstnání zjišťovala tajné policie potřebné informace. Pro policejní lázeňskou inspekci byl v letech 1817 – 1848 hlavním velitelem (tedy prezidentem dvorského policejního úřadu) hrabě J. M. A Sedlnitzsky.⁶⁴

⁵⁹ MACEK, Pavel, UHLÍŘ, Lubomír. *Dějiny policie a četnictva I: Habsburská monarchie (1526 – 1918)*. 1. vyd. 1997. ISBN 80-85821-52-4. s. 49.

⁶⁰ HLEDÍKOVÁ, Zdenka. *Dějiny správy v českých zemích; od počátků státu po současnost*. 1. vyd. 2005. s. 151.

⁶¹ Před rokem 1791 vrchní velitel policejního aparátu.

⁶² HLEDÍKOVÁ, Zdenka. *Dějiny správy v českých zemích; od počátků státu po současnost*. 1. vyd. 2005. s. 145

⁶³ MACEK, Pavel, UHLÍŘ, Lubomír. *Dějiny policie a četnictva I: Habsburská monarchie (1526 – 1918)*. 1. vyd. 1997. s. 50.

⁶⁴ HLEDÍKOVÁ, Zdenka. *Dějiny správy v českých zemích; od počátků státu po současnost*. 1. vyd. 2005. s. 49.

3. POLICEJNÍ LÁZEŇSKÁ INSPEKCE V GRÄFENBERKU

Ze směrnic, které uvádějí povinnosti policejního lázeňského komisaře, generujeme další definici. V dokumentu z roku 1838 se v prvním paragrafu uvádí, že první a nejdůležitější povinností bylo mít rozhled po lázních a přesně vědět, kolik a jakých cizinců se v daných lázních, v tomto případě v Gräfenberku, nachází. Tyto směrnice byly pro komisaře jedním z nejdůležitějších legislativních rámců.⁶⁵ Policejní lázeňský komisař byl nejvyšším správním orgánem policejní lázeňské inspekce. Jeho samostatnost a kompetentnost dokládá i vlastní úřední razítko. Lázeňský komisař měl k dispozici razítko skládající se z císařsko-královského orla s nápisem: „C. K. Policejní lázeňská inspekce Freiwaldau“. Tento dochovaný materiál nás utvrzuje o oficiálním názvu této státní instituce.

Policejní lázeňská inspekce v lázních Gräfenberk byla do lázní povolána v roce 1837. Její zřízení reagovalo na politické dění v tehdejší evropské oblasti. Policejní lázeňská inspekce nebyla stálou organizací. Právě podle působení inspekce v Gräfenberku bychom se mohli řídit, při určování politické situace. Zřízení, zrušení a opětovné zřízení zpravidla vždy souviselo s okolním děním na politické scéně. Rok 1837, kdy byla do lázní poprvé dosazena inspekce, spadal do období, kdy byl státním kancléřem Klemense Wenzela von Metternicha. Sám kancléř byl velice podezřívavý a nepřál si rozvoj jakýchkoli nepovolených hnutí. Můžeme tedy označit inspekci jako orgán vykonávající Metternichovy potřebné kontrolní postupy vůči cizincům.

První úřední zrušení policejní lázeňské inspekce proběhlo v roce 1848, kdy situace stále se zvyšujícího napětí ve společnosti vyústila v revoluci.⁶⁶ Revoluční rok přinesl celou řadu politických i sociálních změn. Celkově se revoluce ve Slezsku objevovala pouze na venkově. V říjnu roku 1848 se nepokoje dostavily i do okolí Frývaldova. Zrušení policejní lázeňské inspekce neznamenal, že se evidence cizinců neprováděla dále. Kompetence, které patřily policejnímu lázeňskému komisaři, po zrušení v roce 1848 přešly na starostu (okresní hejtman) města Frývaldov.⁶⁷ Po nepokojích trvajících probíhajících v letech 1848 - 1849 byla policejní lázeňská inspekce opět obnovena. Předpokládáme, že znovuobnovení policejní lázeňské inspekce bylo navrženo v okamžik, když byl na Krajský úřad v Opavě doručen

⁶⁵ ZA Opava, fond Policejní inspekce lázní Gräfenberk, Jeseník, karton č. 4., inv. č. 44. Instrukce pro policejního komisaře v lázních v Gräfenberku.

⁶⁶ ZA Opava, fond Policejní inspekce lázní Gräfenberk Jeseník, karton č. 4., inv. č. 45. Instrukce pro magistrát Frývaldov odeslané z Krajského úřadu Opava 7. srpna 1848.

⁶⁷ ZA Opava. Fond Policejní inspekce lázní Gräfenberk, Jeseník, karton č. 4., inv. č. 46. Dopis z Krajského úřadu v Opavě ze dne 25. prosince 1849 o znovuobnovení policejní lázeňské inspekce.

soupis přicestovaných do Gräfenberku. V dopise se psalo: „*Obdržel sem od Vaší urozenosti dopis z 3. tohoto měsíce a tohoto roku, jednalo se o důvěrnou zprávu. Gräfenberg a jeho nejbližší okolí se stal revolučně smýšlející. Cizinci přicestovali obzvláště z Uher, Haliče a Německa pod záminkou použití studenovodních lázní...*“⁶⁸

Krajský úřad se nechtěl spokojit s „kazícím se pořádkem“. Ihned bylo z krajského úřadu kontaktováno Policejní ředitelství v Brně, aby okamžitě vyslali policejního komisaře, který by energicky vyřídil existující špatnost trvající ve Frývaldově. V dopise se také píše, že policejní komisař opět postupoval podle předpisů. Pro město Frývaldov bylo důležité, aby před příjezdem lázeňského komisaře sami úředníci (možná jen starosta) pečlivě pozorovali cizince, kteří pobývali v lázních. Opět se v korespondenci objevovaly polské a uherské národnosti.⁶⁹

Tento dopis byl odeslán 9. ledna 1849 a byl první zmínkou o znovuoobnovení Policejní lázeňské inspekce v Gräfenberku. V roce 1849 vykonávala policejní inspekce stejnou činnost jako před prvním ukončením v roce 1848. Jednalo se však o opravdové ukončení lázeňské policejní inspekce? Ano, byly tu oficiální dopisy mezi krajským úřadem a městem Frývaldov, oficiálním zrušení policejní lázeňské inspekce. Znovuoobnovení si vyžádaly stejné orgány, které ji nechaly zrušit. K druhému zrušení lázeňské policejní inspekce v lázních Gräfenberk došlo v roce 1864.⁷⁰ Po tomto roce již nikdy nebyla obnovena. Bližší důvody o celkovém zrušení lázeňské policejní inspekce nebyly dohledány. Můžeme se však domnívat, že vliv na ukončení lázeňské policejní inspekce mohl mít také konec Bachova absolutismu.

Pro příkladem personálního obsazení postů, které se týkají celého policejního lázeňského inspektorátu, můžeme uvést informace z doby, kdy již v Gräfenberku inspekce dva roky působila. V roce 1839 se v lázeňském areálu staral o hosty a dohlížel na poslušnost hostů lázeňský komisař von Adelburg.⁷¹ Lázeňský komisař se v dochovaných materiálech objevuje i v následujícím roce. V letech 1842 – 1844 pak tuto činnost vykonával komisař Böhm. Přímým nadřízeným byl brněnský policejní ředitel Maltz von Maltenau. Policejní

⁶⁸ ZA Opava. Fond Policejní inspekce lázní Gräfenberk, Jeseník, karton č. 4., inv. č. 46. Dopis z Magistrátu Frývaldov pro Krajský úřad v Opavě ze dne 9. ledna 1849.

⁶⁹ ZA Opava. Fond Policejní inspekce lázní Gräfenberk, Jeseník, karton č. 4., inv. č. 46. Dopis z Magistrátu Frývaldov pro Krajský úřad v Opavě ze dne 9. ledna 1849.

⁷⁰ KNOPPOVÁ, Eva; KNOPP, Tomáš. *Oázy vody a vzduchu*. 1. vyd. 2001. s. 26.

⁷¹ např. ZA Opava, fond Policejní inspekce lázní Gräfenberk, Jeseník, karton č. 7., inv. č. 70. Dopis od lázeňského komisaře v. Adelburga pro Moravskoslezské prezídium ze dne 13. června 1839.

ředitel posílal informace moravskoslezskému guberniu konkrétně hraběti Aloisu von Ugarte. Poslední instancí byl ministr J. M. A. Sedlnitzky.⁷²

Přímo v pramenech pro lázně Gräfenberk se dochovala kopie Instrukcí pro lázeňského policejního ředitele lázní Gastein. Tento fakt je možné vyložit i tak, že lázně Gastein, a hlavně tedy Instrukce pro lázeňského policejního ředitele, byly vzorem pro policejní lázeňskou inspekci v lázních Gräfenberk. Samotné lázně Gastein se nacházejí v Rakousku, založeny byly v roce 1794.⁷³

3.1 POLICEJNÍ LÁZEŇSKÝ KOMISAŘ A JEHO POVINNOSTI

Lázeňské policejní komisaře zpravidla jmenovala policejní ředitelství. Před pádem tzv. Bachova absolutismu (1851 - 1859) byla policejní ředitelství součástí zemských prezidií v Praze, Brně a Opavě. Policejní ředitelství byla zřízena v roce 1785.⁷⁴ Je možné předpokládat, že do Gräfenberku byl policejní lázeňský komisař jmenován Brněnským policejním ředitelstvím. Nasvědčují tomu i dochované dopisy mezi komisařem a policejním ředitelstvím spadajícím pod Moravskoslezské zemské prezídium se sídlem v Brně.⁷⁵

Přestože policejního lázeňského komisaře do funkce ustanovovalo policejní ředitelství, žádost o povolání lázeňského komisaře do služby podával purkmistr města.⁷⁶ Je možné určit, jaký byl důvod povolání lázeňské policejní inspekce? Předpokládejme, že purkmistr bral ohledy hlavně na zvýšení návštěvnosti lázní a z jakých různých zemí se v lázních hosté objevovali.

Finanční zálohu získával policejní lázeňský komisař hned na začátku jeho pobytu. Každé další finanční výlohy mu byly propláceny v pravidelných intervalech popřípadě dle potřeby lázeňského komisaře. Celkově finanční ohodnocení bylo v režii lázeňského komisaře a purkmistra. Na konci sezóny, kdy lázeňský komisař opouštěl lázeňský areál, předal purkmistrovi přesně zdokumentovaný účet. Purkmistr následně komunikoval se zemským policejním prezídiem, které magistrátu proplatilo všechny komisařovy náklady.⁷⁷

⁷² UHLÍŘ, Dušan. Slezské vyhnanství uherského disidenta; Baron Miklos Wesseleny v Gräfenbergu. *Acta Historica Universitatis silesianae Opaviensis*. 3. 2010. s. 71 - 82. ISSN 1213-6271..

⁷³ Ottova encyklopedie obecných vědomostí na CD-ROM. Díl č. IX. s. 941.

⁷⁴ HLEDÍKOVÁ, Zdenka. *Dějiny správy v českých zemích; od počátků státu po současnost*. 1. vyd. 2005. s. 151.

⁷⁵ ZA Opava. Fond Policejní inspekce lázní Gräfenberk, Jeseník, karton č. 2, inv. č. 19. Dopis od lázeňského komisaře v. Adelburga pro Moravskoslezské prezídium ze dne 25. červen 1839

⁷⁶ ZA Opava. Fond Policejní inspekce lázní Gräfenberk, Jeseník, karton č. 4., inv. č. 46. Dopis z Magistrátu Frývaldov pro Krajský úřad v Opavě ze dne 9. ledna 1849.

⁷⁷ ZA Opava, fond Policejní inspekce lázní Gräfenberk, Jeseník, karton č. 4., inv. č. 44. Instrukce pro policejního komisaře v lázních Gräfenberk

Policejní lázeňský komisař se řídil podle instrukcí, které byly místně určeny přímo Gräfenberku. Stanovovaly okruh kompetencí, které se vztahovaly na všechno, co komisař činil v místě lázní. Současně směřovala informace jak k veřejné policii, tak i k policii tajné. Instrukce byly i zaměřené na kázeňské vymezení činnosti lázeňských hostů. K tomuto účelu byly ve směrnících obsaženy paragrafy týkající se i policejního domovního řádu. Tento policejní domovní řád byl chápán jako řád lázní. Neobjevovaly se v něm informace o léčbě, nýbrž o informacích týkající se v bytí hostů v lázních. Jako hlavní důvod pro vydávání instrukcí bylo to, že policejní lázeňská inspekce musí být zabezpečena od zbytečného obtěžování lázeňských hostů. Měly regulovat na jedné straně hosty, jak bylo řečeno, ale hlavně určit dané povinnosti lázeňského policejního komisaře v souvislosti se spoluprací s jednotlivými orgány státní správy a okolních úřadů. K typizování povinností lázeňských komisařů můžeme využít instrukce pro lázeňského ředitele v lázních Gastein.⁷⁸

Pro tyto lázně se činnost policejního lázeňského ředitele dělila na tři základní skupiny:

- 1) všeobecné policejní věci,
- 2) zvláštní dohled a správa vlastních lázní,
- 3) ekonomický dohled nad zámkem a ubytováním.

Toto rozdělení po přezkoumání pramenného materiálu, trochu přizpůsobíme toto členění přímo lázním Gräfenberk. První i druhá kategorie zahrnuje povinnosti, které policejní lázeňský komisař vykonával i v Gräfenberku. Ekonomický dohled byl policejním lázeňským komisařem také vykonáván, ale nepatřil k tak důležitým aspektům dohledu, jako u ekonomického dohledu v lázních Gastein. V porovnání činností, které byly prováděny v souvislosti s ekonomickým dohledem v Gasteinu a s vyjmenovanými činnostmi v instrukcích v Gräfenberku, docházíme k závěru, že nejsou slučitelné. Policejní lázeňský komisař v Gasteinu měl na starosti i přijímání nájmu a peněz za pobyt v lázních, dále také správu ubytovacích zařízení (např. kontrola stavu pokojů). Jediné, co se ekonomického dohledu lázeňského policejního inspektora v Gräfenberku týče, bylo vybírání finančních pokut, které však svým charakterem nedodržení určitého řádu patří do všeobecných policejních záležitostí. Proto v členění povinností lázeňského komisaře využijeme jen první dva body. Z toho tedy vyplívá následující schéma.⁷⁹

⁷⁸ ZA Opava, fond Policejní inspekce lázní Gräfenberk, Jeseník, karton č. 4., inv. č. 44. Kopie instrukcí pro lázeňského ředitele v lázních Gastein. Z Krajského úřadu Salzburg ze dne 6. dubna 1819.

⁷⁹ ZA Opava, fond Policejní inspekce lázní Gräfenberk, Jeseník, karton č. 4., inv. č. 44. Instrukce pro policejního komisaře v lázních Gräfenberk.

3.1.1 Všeobecné policejní záležitosti

Do první kategorie, tedy do *všeobecných policejních záležitostí* podle instrukcí, řadíme postupy řešení trestných činů či přestupků, dále také přímo samotný dohled nad bezpečím v lázních. Policejní lázeňský komisař věnoval při své kontrole zvláštní pozornost místům s velkou koncentrací hostů. Jednalo se o léčebná místa, kolonády, hostince a další místa lázeňské sociability.

V tomto kontextu lze uvést i další povinnost lázeňského komisaře. Lidé měli potřebu vést kulturní život. K odpočinku se samozřejmě využívala lázeňská léčebná kúra, avšak určité sem patřily i různé společenské akce. Velká koncentrace lidí, tuzemských i zahraničních hostů, zamezovala k přesnému dohledu. Spořádané chování na takových místech bylo těžké ohlídat, a proto lázeňský komisař využíval povolení, pověřit dohledem i civilní sektor.

Společenské události jmenovitě potom plesy, pochodňové průvody, serenády a podobné akce musely být předem povoleny. Jejich povolení měl v kompetenci místní úřad, ale samozřejmě to musel vědět i policejní lázeňský komisař. Těm, kteří by jednali v rozporu s tímto nařízením, hrozilo ukončení slavnosti a následně také policejní vyšetřování. Hosté byli samozřejmě seznámeni s lázeňským policejním řádem, ve kterém byly obsaženy i příklady zakázaných činností, a byli povinni jej během svého pobytu respektovat.

V běžný den byl noční klid od 22. hodiny. Dodržování nočního klidu bylo pro hosty velice těžké hlavně v kontextu s návštěvami v hostinci. K pravomocem hostinských patřilo lázeňské hosty nedodržující noční klid nahlásit místnímu úřadu. Nahlášení hostů, kteří nedodržovali lázeňský řád, mělo zamezit rušení nočního, respektive můžeme říci i denního klidu. Úřednímu jednání byli podrobeni ti lidé, kteří se chovali nepřístojně na veřejnosti jak během noci, tak i během dne. Všeobecně bylo veškeré nepřiměřené chování neúprosně podrobena vyšetřování, o kterém byla sepsána zpráva. Mezi další zakázané činnosti patřilo i hraní zakázaných, tzv. hazardních her.

Přestože se striktně vyžadovalo dodržování těchto pravidel, mohlo dojít také k výjimce, která byla součástí povolení. Například jakmile byla povolena veřejná akce, tato část vyhlášky (o rušení nočního klidu) nebyla tak dokonale dodržována. Větší veselí lázeňských hostů bylo očekáváno v takovém případě již předem.⁸⁰

⁸⁰ ZA Opava, fond Policejní inspekce lázní Gräfenberk, Jeseník, karton č. 4., inv. č. 44. Instrukce pro policejního komisaře v lázních Gräfenberk.

Do všeobecných policejních záležitostí spadaly i takové skutečnosti, které se týkaly přímo i bezpečnosti celého města. K bezpečnostním opatřením patřil i zákaz neopatrného používání hořících lamp ve stájích, stodolách a jiných hořlavých lokalitách. Majitelé domů se museli postarat o bezpečné světelné zařízení. Bezpečnost se měla dodržovat i při používání dopravních prostředků (koní). Patrně díky častému porušování „dopravní bezpečnosti“ byl ve směrnících obsažen i paragraf ošetřující tyto skutečnosti. Byla zakázána rychlá jízda na koni v ulicích k tržištím a zvláště přes mosty. Také se zakazovalo prudké vyjíždění do domovních vrat, stejně jako prudké vyjíždění z vrat na ulici. Rychlé obracení se na rozích uliček patřilo také k nebezpečným a díky tomu nebylo povoleno. Nekorektní jednání bylo řešeno jako porušení stávající vyhlášky a bylo započato trestní řízení.⁸¹

Lázeňským hostům nebylo vždy striktně nařizováno, co mají či nemají dělat. V některých momentech se jednalo i o prosbu. Jak bylo zmíněno už v úvodu, Priessnitz využíval svých vlastních zdrojů, které sloužily ke stravování hostů. Zpočátku zbytky, které vznikaly, byly dávány chudým rodinám. Do Gräfenberku v období neúrody přicházely i stovky chudých lidí.⁸² Časem tu vznikala žebrota, která obtěžovala lázeňské hosty. V souvislosti s žebrotou žádal komisař hosty, aby podporovali veřejná nařízení k minimalizaci a odstranění žebroty. V literatuře se také uvádí, že lázeňská policejní inspekce redukovala množství žebračků. Každý den odváděla z Gräfenberku na 10 žebračcích. Aby u hostů nedocházelo k nějakému psychickému odcizení, byli v lázeňském řádu ujištěni, že lidé na ulicích mají možnost díky místním organizacím dosáhnout alespoň základních potřeb.

V zájmu nebylo to, aby se hosté zcela vyhýbali těmto lidem, pouze bylo v úmyslu je nenechat zneužívat veřejné prostory. Pokud by host měl zájem věnovat pouličnímu žebračcímu nějaký dar nebo cokoli jiného, existovala v Gräfenberku osoba, která se o dary a jejich řádné využití postarala. Tato osoba byla v celém městě i okolí všeobecně známa, říkali jí *Otec chudých*. V roce 1834 byl tímto Otcem chudých Auböck c. k. obchodník se solí.⁸³

K zajímavému srovnání můžeme opět dojít při opětovném srovnání s pokyny, které měl policejní lázeňský komisař v Gasteinu. I zde totiž bojovali s nežádoucí žebrotou. Instrukce obsahovaly i paragraf, který striktně vymezoval zákaz pobývání „žebračků, tuláků

⁸¹ ZA Opava, fond Policejní inspekce lázní Gräfenberk, Jeseník, karton č. 4., inv. č. 44. Instrukce pro policejního komisaře v lázních Gräfenberk.

⁸² KOČKA, Miloš. Vincenc Priessnitz hospodář a podnikatel. *Severní Morava*. 1999. č. 77. s. 10.

⁸³ ZA Opava, fond Policejní inspekce lázní Gräfenberk, Jeseník, karton č. 4., inv. č. 44. Instrukce pro policejního komisaře v lázních Gräfenberk.

nebo podobných ohrožujících bezpečnost majetku.“ I v tomto lázeňském městě a snaha o částečné zaopatření pro tyto „chudáky“. Nefungovalo to však na takovém principu jako v Gräfenberku. Zde byla zřízena péče prostřednictvím tzv. špitálu pro chudé. Nabízené služby v něm nebyly založeny na darech nebo na bezplatném ubytování, místo sloužilo pro pobyt a léčení chudších lidí.⁸⁴

V souhrnu tedy můžeme o všeobecných policejních záležitostech říci, že měly být využívány policejním lázeňským komisařem, který měl zajistit potřebnou disciplínu v souvislosti s kompetencemi, které mu byly uloženy ohledně veřejného pořádku. Plněním všeobecných policejních záležitostí mělo dojít k zajištění správné atmosféry při léčení hostů. Konkrétně lázeňští hosté při své léčbě poslouchali příkazů Priessnitze. Tím, že vyléčil spoustu pacientů, dostávala se do světa pozitivní odezva, a tím i získával tento vodoléčebný ústav na své oblibě. Díky tomuto nárůstu lázeňských hostů se v lázních vytvářela společnost, která byla považována za další možnost zvyšující se sympatie lázeňského areálu v Gräfenberku.

Existoval tedy i jiný cíl než byla léčba? Počátečním mezníkem využívání lázní i z důvodu zařazení se do vyšší společnosti, se mohl stát i rok 1836, po kterém se v lázních křivka návštěvnosti zvyšovala. Tendence přibývajících hostů byla velice přijatelná právě pro lidi, kteří se chtěli nějakým způsobem postavit zaběhlému politickému životu, popř. životnímu stylu. Své myšlenkové pochody chtěli ventilovat ve větší společnosti. Předpoklad takového okamžiku je kumulace lidí na jednom místě tzn. společenské události, lázeňské koupele apod. Právě i tyto události byly ty „nebezpečné“, kvůli kterým byl lázeňský policejní komisař do lázní povolán. Z hlediska preventivnosti dezorganizace bylo důležité, aby lázeňský policejní komisař byl ve střehu každou možnou chvílí.

3.1.2 Zvláštní dohled a správa lázní

Povinnosti týkající se pozorování a samotného dohledu zařazujeme do druhého bodu členění. Ve skupině *zvláštního dohledu a správy lázní* se nacházela většina povinností lázeňského komisaře. Konkrétně se můžeme v této části textu zajímat o chování komisaře a také o jeho administrativní činnosti v souvislosti s celkovou péčí o hosty. Jeho spolupráci s jednotlivými úřady popř. třeba i zajištění souhrnu skutečností, které se stali důležitými s dozorem nad lázněmi a státem.

⁸⁴ ZA Opava, fond Policejní inspekce lázní Gräfenberk, Jeseník, karton č. 4., inv. č. 44. Kopie instrukcí pro lázeňského ředitele v lázních Gastein. Z Krajského úřadu Salzburg ze dne 6. dubna 1819.

První část *Instrukcí pro C. K. policejního komisaře* v lázeňských místech se zaměřovala přímo na lázeňské hosty. V kontextu celkového dozoru a dohledu považujeme za nejdůležitější samotné ohlášení příjezdu hosta.⁸⁵ Konkrétně v Gräfenberku byli hosté ubytováni buď v budovách určených pro ubytování v lázeňském areálu,⁸⁶ nebo v hostinských zařízeních, popřípadě v domech místních obyvatel.⁸⁷

Smyslem pobytu v lázních byl především ozdravný pobyt a odpočinek. Proto se velmi dbalo na to, aby se zde hosté cítili co nejlépe. Sám policejní lázeňský komisař měl svoji práci vykonávat tak, aby se „*podílel na spokojenosti hostů*“⁸⁸ Svoje chování měl měnit: „*podle stavu a vzdělání lázeňského hosta se pak má inspektor přiblížit své stanovisko upravit a své počinání právě tak chytře přizpůsobit.*“⁸⁹ Avšak z pramenů můžeme vyvodit, že i majitel ubytování musel dodržovat jasná pravidla. Na každého hosta měl být ubytovatel milý a příjemný. Státní orgány si nepřály, aby byla policejní lázeňská inspekce považovaná za přítěž a ani nechtěly, aby si lázeňský host připadal nepříjemně.⁹⁰

Na každého lázeňského hosta totiž po příjezdu čekala oznamovací povinnost. Tato povinnost nastala v okamžiku, jakmile mu bylo poskytnuto ubytování.⁹¹ Každý host měl ve svém pokoji k dispozici tzv. *domácí řád*. Primární funkci domácího řádu byla potřeba informovat lázeňské hosty o řádu daného ubytovacího zařízení a hlavně lázní. V porovnání s policejním domovním řádem, i v tomto domácím řádu, lze dohledat informace obsažené v tom policejním. V každém ubytovacím zařízení měli dostatečný počet těchto řádů. V domácím řádu byly zapsány povinnosti lázeňského hosta.⁹²

Povinností majitele ubytování bylo v co nejkratším čase odevzdat ohlašovací protokol o příjezdu s příloženým cestovním dokladem u cizinců, popřípadě pověřujícím dopisem u hostů ze zemí Koruny české. Rozhodnutí hosta, zda svěří svůj cestovní doklad ubytovateli nebo ne, záleželo pouze na něm.

⁸⁵ Pouze Priessnitz mohl rozhodnout o tom, koho bude léčit Bližší informace KOČKA, Miloš. Vincenc Priessnitz hospodář a podnikatel. *Severní Morava*. 1999. č. 77. s. 4

⁸⁶ Priessnitz nová ubytovací zařízení buď postavil, nebo domluvil možnost ubytování svých hostů u sousedů v Gräfenberku a Frývaldově

⁸⁷ KOČKA, Miloš. Vincenc Priessnitz hospodář a podnikatel. *Severní Morava*. 1999. č. 77. s. 4.

⁸⁸ ZA Opava, fond Policejní inspekce lázní Gräfenberk, Jeseník, karton č. 4., inv. č. 44. Instrukce pro policejního komisaře v lázních Gräfenberk.

⁸⁹ ZA Opava, fond Policejní inspekce lázní Gräfenberk, Jeseník, karton č. 4., inv. č. 44. Instrukce pro policejního komisaře v lázních Gräfenberk.

⁹⁰ ZA Opava, fond Policejní inspekce lázní Gräfenberk, Jeseník, karton č. 4., inv. č. 44. Instrukce pro policejního komisaře v lázních Gräfenberk.

⁹¹ ZA Opava, fond Policejní inspekce lázní Gräfenberk, Jeseník, karton č. 4., inv. č. 44. Lázeňský policejní řád, odeslaný obvodním komisařstvím města Ischl dne 26. května 1834.

⁹² KOČKA, Miloš; KUBÍK, Alois. *Vincenz Priessnitz: světový přírodní léčitel*. 1. vyd. 2006. s. 41.

Ve všeobecných policejních záležitostech obsažených v instrukcích pro lázně Gastein, byla zařazena i zmínka o hostincích. „Každý hostinský má jako doposud vést předepsané „knihy cizinců“, do kterých se každý příchozí cizinec zapíše, a vyplní příslušné rubriky.“⁹³ Tato činnost v instrukcích v Gräfenberku nikde zmíněna nebyla, ovšem můžeme tuto skutečnost pochopit, jako dokumentaci, která následně sloužila ke kontrole lázeňského policejního komisaře. Gasteinští hostinští museli každý den tyto „knihy cizinců“ překládat k nahlédnutí lázeňskému komisaři. S ohledem na ubytovací zařízení mimo lázeňský areál, museli v Gasteinu místní obyvatelé, kteří nabízeli ubytování, pořizovat denní záznamy, které následně prošly kontrolou policejní inspekce.⁹⁴

Poskytovatel ubytování v Gräfenberku a jeho okolí musel vyplnit standardizovaný formulář, a to pro každého hosta zvlášť. Zaznamenat se vždy muselo jméno návštěvníka, cíl jeho pobytu a osobní číslo, které návštěvníkovi pronajímatel přidělil. Stejně informace musely být vedeny o každém členu rodiny. Instrukce jasně a důrazně přikazovaly každému pronajímateli, aby stanovené formuláře vyplnil pro každého člena rodiny včetně služebnictva a nespokojil se pouze s jedním rodinným zástupcem, který by zaštilil ostatní členy rodiny. Z toho, jaký důraz na tuto skutečnost instrukce kladly, lze vydedukovat, že se tento způsob dříve v praxi užíval běžně. Vyplněný ohlašovací protokol zanesl zástupce ubytování do kanceláře lázeňského inspekčního komisaře.

V otázce, v jaké lhůtě měl být ohlašovací protokol předán inspekčnímu komisaři, jsou prameny nejednotné. Podle směrnic pro lázeňského policejního komisaře musel být ohlašovací protokol a cestovní doklad odevzdán do 3 hodin od příjezdu hosta.⁹⁵ Podle lázeňského policejního řádu, určeného především pro účely informování lázeňských hostů, byla doba pro odevzdání stanovena na 6 hodin od příjezdu.⁹⁶ Ani u jednoho záznamu nejsou uvedeny další pokyny. Proto se lze pouze domnívat, proč tomu tak je. Je možné, že se doba odevzdání lišila podle toho, odkud návštěvník pocházel. Zda se jednalo o člověka pobývajícího v českých zemích anebo v zahraničí. Eventuelně se doba mohla lišit podle cíle pobytu, tedy jestli byl turista lázeňským hostem nebo pouze rekreantem. Ohlašovací protokol s cestovními doklady mohl zanést policejnímu lázeňskému komisaři buď zástupce

⁹³ ZA Opava, fond Policejní inspekce lázní Gräfenberk, Jeseník, karton č. 4., inv. č. 44. Lázeňský policejní řád, odeslaný obvodním komisařstvím města Ischl dne 26. května 1834.

⁹⁴ ZA Opava, fond Policejní inspekce lázní Gräfenberk, Jeseník, karton č. 4., inv. č. 44. Lázeňský policejní řád, odeslaný obvodním komisařstvím města Ischl dne 26. května 1834.

⁹⁵ ZA Opava, fond Policejní inspekce lázní Gräfenberk, Jeseník, karton č. 4., inv. č. 44. Instrukce pro policejního komisaře v lázních Gräfenberk.

⁹⁶ ZA Opava, fond Policejní inspekce lázní Gräfenberk, Jeseník, karton č. 4., inv. č. 44. Lázeňský policejní řád, odeslaný obvodním komisařstvím města Ischl dne 26. května 1834.

ubytovatele, nebo sám host. Tento fakt mohl být další skutečností, která by mohla odlišit dobu odevzdání. Domníváme se, že nejpravděpodobnější je to, že se doba odevzdání lišila podle původu hosta, přičemž cizinci měli na odevzdání protokolu kratší dobu, jelikož nejpřednějším smyslem zřízení policejní lázeňské inspekce byla rychlá a efektivní evidence hostů.

Pokud musel host z jakéhokoliv důvodu opustit lázně dříve, musel si navrácení cestovního dokladu vyžádat. Jak bylo zmíněno, k vyplněnému ohlašovacímu protokolu se přikládal cestovní pas nebo jiná legitimace. Na cestovní pas nebo jiný doklad byla vytvořena stvrzenka. Po řádném prozkoumání pravosti a úplnosti informací, byl daný doklad uložený u komisaře až do doby odjezdu lázeňského hosta. Jediná výjimka vrácení dokladu v co nejkratším termínu byla, pokud se jednalo o tranzitního turistu. Těmto turistům byl cestovní pas navrácen většinou hned druhý den. Komisař prozkoumal informace a vypsalsi je do ohlašovacího listu. K tomu ještě udělil každému zvlášť tzv. osobní číslo, s kterým nadále pracoval ve svých poznámkách.⁹⁷ Formuláře, ve kterých byly vyplněny informace o lázeňském hostu, obsahovaly: den příjezdu hosta, cíl jeho pobytu, registrační číslo. Dá se předpokládat, že ubytovací zařízení si vedlo svoji vlastní evidenci hostů.

Po odevzdání vyplněného ohlašovacího protokolu a přiloženého cestovního dokladu od ubytovatelů, popř. jiné legitimace byla prozkoumána pravost a úplnost informací. Cizinec musel mít v cestovním pase vepsané informace z jaké země přijíždí, jaký účel má jeho návštěva a další specifické znaky. Pokud nebyly tyto náležitosti vyplněné, využíval lázeňský komisař spolupráci s vyššími úřady. U cestovních dokladů býval přiložený i průvodní dopis, ve kterém byly další charakterizující popisky.

V dochovaném průvodním dopise jsou informace o věku, náboženském vyznání, o postavě, obličej i vlasech. Dále také o barvě očí, tvaru úst a nosu a zvláštní (tajné) znaky.⁹⁸ Jednalo se o zcela nenápadné poznámky státních úředníků, které měly následné kontrolory pasu upozornit na nějakou skutečnost v souvislosti s majitelem pasu. Např. pokud se z nějakého důvodu policejnímu lázeňskému komisaři zdál host podezřelý, do pasu mu zaznačil onen skrytý znak, který měl následné kontrolory informovat, že si na tuto osobu mají dát zvláštní pozor.⁹⁹

⁹⁷ ZA Opava, fond Policejní inspekce lázní Gräfenberk Jeseník, karton č. 4., inv. č. 44. Instrukce pro policejního komisaře v lázních Gräfenberk.

⁹⁸ ZA Opava. Fond Policejní inspekce lázní Gräfenberk, Jeseník Karton č. 2. Průvodní dopis vystavený lázeňským komisařem 9. srpna 1843.

⁹⁹ ZA Opava, fond Policejní inspekce lázní Gräfenberk, Jeseník, karton č. 4., inv. č. 44. Instrukce pro policejního komisaře v lázních Gräfenberk.

Ve svých záznamech pak komisař hostům přiřazoval identifikační čísla a vedl si o nich denní evidenci. Lázeňský host tedy byl oficiálně vedený podle charakteristického čísla od ubytovatele a také od lázeňského policejního komisaře. Poznámky byly založeny na pozorování a zjišťování nových informací. Další možností, kterou mohl k získání informací použít, bylo přenesení části svých kompetencí na civilní sektor. Instrukce nedokládají konkrétní případ, lze tedy pouze domýšlet, že se jednalo o situace, kdy bylo zapotřebí rychlého a bezprostředního zásahu.

„Městský úřad města Freiwaldau přátelsky žádá slavnou policejní lázeňskou inspekci, aby mu laskavě předala jmenný seznam lázeňských hostů, kteří se právě v lázních zdržují, včetně jejich cestovních dokumentů nebo jiných legitimací.“¹⁰⁰

Z textu vyplývá spolupráce mezi městem a komisařem. Jmenný seznam, o kterém se v dopise zmiňují, byl seznam příchozích lázeňských hostů, který vytvořil lázeňský policejní komisař ze získaných (odevzdaných) ohlašovacích protokolů. Jmenný seznam měl více náležitostí než jen jméno. Dalšími zapisovanými informacemi bylo i z jakého města host přijel, kdo mu vydal cestovní pas a další. V instrukcích bylo komisaři doporučeno generovat jmenný seznam hostů každý den. Získané jmenné seznamy komisař posílal každou středu a sobotu na magistrát.

Veřejný pořádek náležel do pravomoci místních úřadů. Avšak pokud lázeňský komisař při svém vyšetřování narazil na nějaké nekalosti, mohl ihned zasáhnout, aniž by musel čekat na pověření od místních úřadů. Po prozkoumání okolností a provedení nutných opatření, komisař podal návrh úředního jednání na místní úřad.¹⁰¹ Podobný postup řešení činnosti použil i v případě, když měl komisař pouze podezření o špatném chování hosta.

Podezření mohlo nastat i po obdržení zprávy z městského magistrátu (místního úřadu). Sem byly odesílány všechny zprávy o podezřelém chování. Povinností všech obyvatel i zaměstnaných v této oblasti mělo být ohlášení každého podezřelého chování na místní úřady. Je možné považovat tuto povinnost za samozřejmou nejen v lázních nebo jeho okolí, ale i všude jinde.¹⁰² Přímou krajský úřad vydal nařízení, aby místní úřady poskytovaly

¹⁰⁰ ZA Opava, Fond Policejní inspekce lázní Gräfenberk Jeseník, karton č. 2., inv. č. 18. Odeslaný z magistrátu Frývaldov pro policejní lázeňskou inspekci dne 30. června 1843.

¹⁰¹ ZA Opava, fond Policejní inspekce lázní Gräfenberk, Jeseník, karton č. 4., inv. č. 44. Instrukce pro policejního komisaře v lázních Gräfenberk.

¹⁰² ZA Opava, fond Policejní inspekce lázní Gräfenberk, Jeseník, karton č. 4., inv. č. 44. Instrukce pro policejního komisaře v lázních Gräfenberk.

lázeňskému policejnímu komisaři veškerou potřebnou asistenci. Místní úřad měl podle krajského úřadu podávat zevrubné informace o všem, co se týkalo komisařovy služby.¹⁰³

Jak komisař zjistil, že se v lázních pohybují hosté, kteří nejsou zaneseni v evidenci? Jakým způsobem byl schopen mít povědomí o každém z lázeňských hostů? Jakým způsobem znemožnil zneužívání lázeňského místa? Ze směrnic se dovídáme, že se doporučovalo, aby si lázeňský policejní komisař vedl o hostech vlastní záznamy, které měl pokud možno každý den aktualizovat. Sám chodil na občůzky po areálu a seznamoval se s novými hosty. Ve své činnosti využíval i okolní instituce, které měly možnost komunikovat s lázeňskými hosty. Jedná se o instituce, které byly přímo v lázních, a kterým se dostává možnost dodržovat určité mantinely jednání.

Spolupracoval především s poštovním úřadem. Směrnice doporučují policejnímu lázeňskému komisaři, aby konkrétně sledoval i podezřelá individua, která se by se mohla zabývat pašováním dopisů. Po odhalení této činnosti musí pašeráky okamžitě zadržet a začít s nimi vést vyšetřovací řízení. Do jejich cestovních dokladů měl zaznamenat speciální znaky, které označovaly provedení přestupku. Co se týče chování lázeňského policejního komisaře vůči těmto lidem, bylo doporučováno, aby bylo co nejopatrnější. Postupovat měl podle postupu stanoveným policejním prezídiem.¹⁰⁴

Pašování dopisů bylo speciálně vymezené i v instrukcích policejního lázeňského komisaře. Zvláštní ustanovení byla náznakem důležitosti. Vyvodit můžeme opět několik závěrů. Pašování dokumentů mohlo být jedním z nejběžnějších přečinů. Popřípadě se také mohlo jednat o situaci, která nebyla řešitelná běžným způsobem. K odhalení opravdových pachatelů, kteří mohli dopisy poslat přes někoho nebo z různých jiných míst země nebo Evropy, musel policejní lázeňský komisař postupovat s velkou opatrností a využívat k tomu speciální postupy. Postup v tomto případě měl být takový, jaký by byl použitý v případě velké propojené sítě pachatelů. Zajímavé může být zjištění, zda se tento druh zločinu vyskytoval často. Nejspíše se s tímto druhem „kriminality“ setkával již v předchozích letech. Kontrola listovních zásilek patřila mezi jedny z hlavních povinností samotné policie.¹⁰⁵

Tajným pašováním dopisů se můžeme zabývat i více. V 19. století se jedná o jednu z hlavních možností komunikace mezi soukromými osobami. Rozvoj poštovních úřadů

¹⁰³ ZA Opava, fond Policejní inspekce lázní Gräfenberk, Jeseník, karton č. 4., inv. č. 44. Instrukce pro policejního komisaře v lázních Gräfenberk.

¹⁰⁴ Uvedený je tu přímo předpis ze dne 7. 10. 1811, číslo 9094.

¹⁰⁵ MALÝ, Karel; SIVÁK, Florian. *Dějiny státu a práva v českých zemích a na Slovensku: do r. 1918*. 2. vyd. 1993. s. 282. ISBN 80-85467-61-5.

pokračoval i v „dlouhém“ 19. století. Jejich doručování byl zdlouhavý proces, i když ve srovnání s 17. stoletím rychlejší. První polovina 19. století byla z hlediska rozvoje pošt přínosná. V roce 1830 byly zavedeny poštovní schránky, v roce 1838 zaveden poštovní stejnokroj. K dopravě poštovních zásilek se využívaly poštovní vozy. Co se lázní týče, existovaly frekventované trasy i kolem lázeňských míst. V literatuře jsou zaneseny pouze lázně Karlovy Vary a Teplice.¹⁰⁶ Dopravními prostředky byly nejdříve poštovní vozy, avšak po roce 1847, kdy bylo Rakouské Slezsko propojeno s Vídní železničním koridorem, nebylo problémem využívat k dopravě dopisů i tuto možnost.¹⁰⁷

Korespondence byla spojována s kontrolou (cenzurou) už od konce 18. století. Pro kontrolu byly zařizovány kontrolní skupiny.¹⁰⁸ Tajná policie, která působila v této oblasti, prováděla dozor hlavně u dopisů od cizinců, diplomatů a veřejně činných osob. Kontrolní skupiny vznikaly i ve větších lázeňských městech (Karlovy Vary, Mariánské Lázně, Teplice). Opět v literatuře není žádná zmínka o Gräfenberku, proto naši pozornost obrátíme přímo k pramenům. Policejní lázeňský komisař měl ve směrnících i několik zmínek o dohledu nad korespondencí konkrétně potom nad korespondencí od cizinců. Kontrola korespondence nebyla jen u cizinců nebo soukromých osob. V mnoha případech kontrola probíhala i u zásilek zaměstnanců státní správy.¹⁰⁹ Policejní lázeňský komisař měl přímo ve směrnících nařízeno, aby s poštovními úřady vycházel bez problémů. Konkrétně ve Frývaldově byl C. K. poštovní úřad zřízen v roce 1838.¹¹⁰ Díky zvýšenému počtu návštěvníků, kteří se snažili udržet kontakt s okolním světem.¹¹¹

Vraťme se zpět ke komisaři a jeho dozorčí činnosti. Zapsání speciální značky do cestovního dokladu znamenalo poznamenání jednotlivce. K vysvětlení využijeme příklad Johanna Lastowického. Tento lázeňský host se provinil rušením „vnitřního klidu“ v lázních. Z lázeňského areálu chtěl Johann Lastowický odcestovat do zahraničí. Předpokládat můžeme, že chtěl opustit lázně předčasně, pravděpodobné by bylo i to, že odcestovat chtěl během vyšetřování. Policejní lázeňský komisař v tomto případě musel postupovat podle zvláštního zákona. Lázeňský komisař neměl k tomuto rozhodnutí příslušné kompetence, a proto musel tuto situaci podstoupit kriminálnímu soudu do Řešova.¹¹² Z kriminálního soudu však přišla

¹⁰⁶ LNĚNÍČKOVÁ, Jitka. *České země v době předbřeznové 1792-1848*. 1. vyd. 1999. s. 232 - 235. ISBN 80-85983-27-3.

¹⁰⁷ ŽÁČEK, Rudolf. *Stručná historie států: Slezsko*. 1. vyd. 2005. s. 123.

¹⁰⁸ V literatuře se objevuje pojmenování poštovní lóže.

¹⁰⁹ LNĚNÍČKOVÁ, Jitka. *České země v době předbřeznové 1792-1848*. 1. vyd. 1999. s. 47 – 49.

¹¹⁰ KOČKA, Miloš. Vincenc Priessnitz hospodář a podnikatel. *Severní Morava*. 1999. č. 77. s. 9.

¹¹¹ KOČKA, Miloš; KUBÍK, Alois. *Vincenz Priessnitz: světový přírodní léčitel*. 1. vyd. 2006. s. 44.

¹¹² V první polovině 19. století byl Rzeszow součástí rakouské Haliče. Dnes se jedná o jihovýchod Polska.

odpověď, že přímo tato instance nemůže rozhodnout o povolení odcestovat a zároveň radí, že se s touto situací má lázeňský komisař obrátit na nejvyšší soud.¹¹³ Proč neměl soud příslušné kompetence? Je možné, že přesměrování rozhodnutí bylo zapříčiněno místem odkud Johann Lastowicky pocházel, nebo že jeho přečinění bylo o mnoho těžší než, co mohl kriminální soud rozhodnout. V každém případě byla do pasu Johanna Lastowicky zapsána speciální značka, která v následujících letech byla známkou jeho přestupku.

Zdlouhavý případ komisař okamžitě oznámil zemskému prezídiu a podle okolností také městské radě. Tyto události se musely prozkoumat, jelikož pracovní postup komisaře záležel pouze na jeho úsudku. Zemské prezídium nebo městská rada musela vyšetřit, zda případ řeší správně, jestli zbytečně řízení neprotahuje a zda dodržuje všechny přikázané instrukce. Zde se jednalo zejména o choulostivé případy, ve kterých mohlo dojít k poškození práv některého z hostů, který by pak mohl lázním dělat za hranicemi špatnou reklamu.¹¹⁴ Povinnosti policejního lázeňského komisaře byly velice ovšem různorodější.

Díky spolupráci s ostatními místními institucemi mohl komisař vykonávat fázi pozorování (spíše dohledu), která patřila k hlavní náplni činnosti lázeňského policejního komisaře. Dlouho sledoval dění v lázních a vyzvídal informace o nových hostech. Způsob svého vystupování měnil komisař v těchto případech dle potřeby. Směrnice policejnímu lázeňskému komisaři přímo předepisovaly, jak se má chovat vůči podezřelým osobám. Komisař měl v podstatě využít svých hereckých schopností. Musel se chytře přizpůsobit stavu a vzdělání lázeňského hosta. Vystupování upravil tak, aby své úkony prováděl slušně. Nikdy neměl vystupovat jako dominantní osoba. Povahu měl mít spíše nenápadnou, pozorování měl provádět vychytrale a v tichosti, aby se on ani lázně neukázaly ve špatném světle.¹¹⁵ Své podezření musel mít podložené více důkazy. Policejní lázeňský inspektor neměl být hektický, měl umět vyčkávat a vytrvale dohledávat informace. Vše stále souvisí s udržením pořádku a udržení dobrého jména jak komisaře, tak i lázní

Pokud nastala zvláštní situace nebo došlo k řešení něčeho neobvyklého, podával policejní lázeňský komisař o těchto stavech zvláštní zprávy. Na jaké úřady se lázeňský komisař obracel, záleželo vždy na tom, o jakou konkrétní situaci šlo.

¹¹³ ZA Opava. Fond Policejní inspekce lázní Gräfenberk Jeseník, karton č. 2. Odeslaný od kriminálního soudu v Rešově pro lázeňskou policejní inspekci v Gräfenberku dne 17. května 1843.

¹¹⁴ ZA Opava, fond Policejní inspekce lázní Gräfenberk Jeseník, karton č. 4., inv. č. 44. Instrukce pro policejního komisaře v lázních Gräfenberk.

¹¹⁵ ZA Opava, fond Policejní inspekce lázní Gräfenberk, Jeseník, karton č. 4., inv. č. 44. Instrukce pro policejního komisaře v lázních Gräfenberk.

K takové mimořádné situaci došlo například ve chvíli, kdy policejní lázeňský komisař omylem zadržel lázeňského hosta Wilhelma von Tarjanyi. Lázeňský host přicestoval do Gräfenberku s cestovním dokladem psaným pouze maďarským jazykem. Host byl zadržen a bylo s ním vedeno vyšetřování. O všem se vedl samozřejmě podrobný protokol. Lázeňský host ukázal policejnímu komisaři pas psaný v latinském jazyce. Lázeňský komisař po kontrole zjistil, že žádný z údajů nechybí a že celé vyšetřování může být ukončeno.¹¹⁶

Policejní lázeňský komisař byl ve své podstatě administrativním pracovníkem policejního ředitelství. Jeho náplní práce bylo mimo jiné vedení systematické evidence hostů, jejich požadavků, policejních přestupků, stejně jako vedení evidence o jejich zdravotním stavu. Policejní lázeňský komisař také dohlížel na to, že budou řádně dodržovány povinnosti stanovené ve směrnicích. Neuposlechnutí nebo špatné provedení těchto povinností mohlo mít za následek nejrůznější sankce. Kupříkladu můžeme uvést pokutu za nenahlášení nového hosta. Částka činila 5 zlatých. Tu samou finanční pokutu musel uhradit každý, kdo v dostatečném předstihu neoznámil změnu bydliště, popř. lázeňský host, který nenahlásil dřívější odjezd z lázeňského areálu.¹¹⁷

Dalším ze spolupracovníků policejního lázeňského komisaře byl místní lékař. Ohledně dozoru nad koupelemi a nad ostatními zdravotními činnostmi využívanými při léčbě pacientů byl do lázní povolán lékař, který v pravidelných intervalech, předkládal lázeňskému komisaři seznamy léčebných procedur. Tento lékař se staral o léčebné metody a o zdravotní zařízení a činnosti. Lázeňský lékař předkládal policejnímu lázeňskému komisaři návrhy léčebných programů, časové rozvrhy pacientů a různé další zprávy.

Na seznamu byli vyjmenováni jednotliví pacienti a při jakékoli změně musel být lázeňský komisař kontaktován. Pokud měl policejní lázeňský komisař jakýkoli problém s pacientem, lékař udělal vše nutné, aby s policejním komisařem našli společné řešení a zabránili případnému porušení pravidel. Komisař po obdržení pasu již hosty osobně nepotřeboval k žádné administrativě, pokud se neprokázala nějaká nejasnost.

Nadřazené úřady mohl policejní lázeňský komisař požádat o pomoc. Respektive lázeňský komisař musel zpravovat o svém jednání vyšší úřady. S těmito úřady potom mohl komunikovat i v okamžicích, kdy potřeboval získat podklady o hostech. Bylo tomu tak i v případě kontroly Kasimira Kantaka, u kterého byl problém s nedostatkem informací

¹¹⁶ ZA Opava. Fond Policejní inspekce lázní Gräfenberk Jeseník, karton č. 2., inv. č. 21. Dopis odeslaný z Moravskoslezského zemského prezidia pro lázeňského komisaře dne 12. února 1843.

¹¹⁷ ZA Opava, fond Policejní inspekce lázní Gräfenberk, Jeseník, karton č. 4., inv. č. 44. Instrukce pro policejního komisaře v lázních Gräfenberk.

v cestovním dokladu. Královský zemský rada inspekci zaslal potvrzení, které obsahovalo potřebné doplňující informace o Kasimirovi a „žádá lázeňskou policejní inspekci, aby potřebné informace do cestovního dokladu doplnila a pas mu vrátila.“¹¹⁸ O které informace se v tomto případě jednalo, nebylo v dopise uvedeno. Příloha se bohužel také nedochovala. Lze tedy opět jen předpokládat, že to nebyly informace zjistitelné napohled. Mohlo se jednat o povolání nebo náboženské vyznání. Jednoduše o ty informace, které nemohl lázeňský komisař zjistit tak, aby nevzbudil podezření, a které mohly být důležité v možném vyšetřování.

V kontextu se zahraničními osobami by bylo ještě nutné uvést kontrolování na hranicích. Existovala tzv. *pohraniční stráž* a *celní kontrola*. Toto tvrzení nám dokládá několik dopisů, které celní úřady na hranicích odeslaly buď lázeňskému komisaři popř. magistrátu. Celní politika byla považována u Rakouského císařství za jednu z nejpřísnějších. Přísné celní předpisy byly vydány již za vlády Josefa II. v roce 1788. Během začátku 19. století, kdy probíhaly velké změny v souvislostech s politickou situací (kontinentální blokáda, vznik Německého spolku apod.), prošla i celní politika razantními změnami. Legislativně byl převoz (vývoz i dovoz) upraven *Řádem celním a monopolním* (1835).¹¹⁹ Kontroly probíhající na velkých hraničních přechodech a byly časově velice náročné. Kontrolován byl každý, kdo překračoval hranice. Evidovány byly jak počty zavazadel, balíků a hlavně tu byl zjišťován cíl cesty, popřípadě i jméno a příjmení osoby, za kterou turista cestuje. Každý cizinec musel být podroben celní prohlídce a ještě k tomu musel souhlasit s celním prohlášením. Novelizace zákona proběhla 1. března 1839. Z důležitých změn jmenujme hlavně snížení zakázaných položek k dovozu a vývozu. Od tohoto roku bylo povoleno například přivážet pivo i skleněné výrobky.¹²⁰

Jako příklad činnosti pohraniční stráže můžeme uvést sledování neznámé osoby u Velkých Kunětic. Tato neznámá osoba odhodila balíček, ve kterém byly 3 dopisy a další věci. První byl adresovaný kněžně von Sapieha a další dva adresované Adalbertu von Morawski. K vyšetřování byla potřeba přítomnost těchto dvou lidí, kteří pobývali toho času Gräfenberku. Zásilka o předvolání byla doporučena do Gräfenberku o dlouhou dobu

¹¹⁸ ZA Opava. Fond Policejní inspekce lázní Gräfenberk Jeseník, karton č. 2., inv. č. 21. Dopis odeslaný z Moravskoslezského prezidia pro policejní lázeňskou inspekci dne 11. června 1843.

¹¹⁹ V roce 1834 vznikl *Německý celní spolek*.

¹²⁰ LNĚNÍČKOVÁ, Jitka. *České země v době předbřeznové 1792-1848*. 1. vyd. 1999. s. 224-226

později (cca. měsíc). Vyšetřování však nebylo dokončeno, neboť oba předvolaní se toho času již v lázních nezdržovali.¹²¹

Celní úřad fungoval na obdobných principech jako dnes. Celní prohlídka neměla na starosti jenom kontrolu movitých věcí cestujících. Celníci museli nahlédnout i do cestovního dokladu. V sezóně roku 1839 se do Gräfenberku dostali dva pruští poddaní. Lázeňský komisař měl problém s jejich cestovními doklady: „...statkář Karl Fiedler a obchodník Ignaz Fiedler, kteří měli náležité pasy od K. vlády v Lehnici. Na jejich pasech však nebylo patrně vůbec žádné ověření od K. K. celního úřadu, který tyto cestující při přechodu hranic z Pruska do K. K. Rakouského-Slezska měl proclít. Byli proto na tuto skutečnost dotázáni a uvedli, že byli procleni pohraničním celním úřadem v [Mikulášovicích, pozn. autora], aniž by byli dotázáni na své pasy nebo aniž by jim pasy byly ověřeny.“¹²²

Policejní lázeňský komisař byl znepokojený. Věděl, že kontroly cizinců jsou na hraničních přechodech striktně dodržované. K vyřešení tohoto problému využil náležitých předpisů a nechal znovu proclít pruské poddané. Ti byli kvůli těmto předpisům nuceni vše uhradit. Celé své šetření poslal k jeho nadřízeným orgánům. Odpověď dostal od Moravskoslezského zemského gubernia 7. května 1839.

Nejvyšší úřad poslal policejnímu lázeňskému komisaři opis listiny sloužící k proclívání lázeňských hostů přijíždějících z ciziny do Gräfenberku a Frývaldova. Komisař tedy do rukou dostal směrnice, které mu přidělily další kompetenci, a to provádět celní prohlídku. Kompetenci může využít pouze v neobvyklých situacích. V dopise se konkrétně uvádí, jak se má lázeňský policejní komisař zachovat, jakmile by do Gräfenberku přišli cizinci bez cestovního dokladu (pouze s průvodním dopisem) nebo v případě, kdyby civilistu přes hranice vedl vojenský dohled. Dopis lze pochopit i tak, že na „Pomocnému celnímu úřadu v Mikulášovicích“ byl poslán dopis s předpisy, které měly o odstranění komplikace a nedostatky v průkazech lázeňských hostů v Gräfenberku.¹²³

Každý cestující, který projížděl, byl zastaven a požádán o předložení jeho zavazadel. Je zde několik možností, proč takové kontroly na hranicích byly. Nejdůležitější se však zdálo

¹²¹ ZA Opava, fond Policejní inspekce lázní Gräfenberk Jeseník, karton č. 2., inv. č. 21. Dopis odeslaný z Magistrátu Frývaldov pro policejní lázeňskou inspekci dne 12. května 1843.

¹²² ZA Opava, fond Policejní inspekce lázní Gräfenberk Jeseník, karton č. 4., inv. č. 50. Dopis odeslaný od lázeňské policejní inspekce pro Moravskoslezské prezidium dne 25. dubna 1839.

¹²³ ZA Opava, fond Policejní inspekce lázní Gräfenberk Jeseník, karton č. 4., inv. č. 50. Dopis odeslaný od lázeňské policejní inspekce pro Moravskoslezské prezidium dne 25. dubna 1839.

získání přehledu o cizincích a také nutnost uhradit celních poplatků. Avšak z dokumentů můžeme také zjistit, že převoz některých věci byl zakázán (např. čokoláda).

Instrukce nás také naopak informují že, co se týče převozu osobních věcí, mohli být návštěvníci lázní také zvýhodněni. „...*Každý návštěvník lázní, který je cizinec má dovoleno si k vlastní spotřebě přinést nebo nechat dovést zahraniční víno, jehož množství však nesmí překročit 1 rakouské vědro¹²⁴ nebo na 80 běžných lahví...*“¹²⁵. Avšak byla to jen částečná úleva, kterou získali pouze cizinci. Tuto úlevu kontroloval lázeňský komisař. V komunikaci s Moravskoslezským zemským guberniem je tatáž úleva daná i do okolních lázeňských areálů. Povolení se týkalo i hostů v lázních Zlaté Hory a Karlova Studánka.¹²⁶ Z předchozích informací lze vyvodit, že povolené převážení věcí nebylo takovou samozřejmostí. Zajímavé je, že byla tato „úleva“ přímo řešena v instrukcích pro policejního lázeňského komisaře. Můžeme tedy předpokládat, že se opravdu jedná o nějaké specifikum, které si vyžádali přímo lázeňští hosté v předchozích sezónách. Proč jinak by bylo vyjmuto z ostatních nápojů nebo potravin pouze víno? Pro komisaře z této skutečnosti vyplývala jedna povinnost, a to regulovat přívoz vína na povoleném množství a hlavně ohlídat, aby tato výjimka nebyla zneužívána.

Policejní lázeňský komisař si vedl evidenci i o dodržování dovozu. Stvrzenky na víno byly vypisovány kvůli možným potížím, které mohly nastat za dovoz bez zaplacení cla. O každé vydané stvrzence si vedl lázeňský komisař přesnou evidenci.¹²⁷ Stvrzenka obsahovala informace o lázeňském hostu. Jednalo se o jméno hosta, datum (příjezdu, odjezdu), a také důležité bylo zaevidování čísel domů, ve kterém bydlí a hlavně hostovo osobní číslo, které obdržel při příjezdu.¹²⁸

Pro policejního lázeňského inspektora nebyly instrukce pouze doporučující, byla to hlavní legislativní norma. Vedení systematické evidence patřilo také k jedné z povinných aktivit. Důvodů, proč musel seznamy vytvářet, bylo několik. Jednalo se o záznamy, které evidovaly příjezdy a odjezdy lázeňských návštěvníků. Každý den lázeňský komisař aktualizoval a doplňoval seznamy hostů. Seznamy evidující příjezdy hostů byly odesílány

¹²⁴ Přepočítáno na 56 litrů vína.

¹²⁵ ZA Opava, fond Policejní inspekce lázní Gräfenberk, Jeseník, karton č. 4., inv. č. 44. Instrukce pro policejního komisaře v lázních Gräfenberk.

¹²⁶ ZA Opava, fond Policejní inspekce lázní Gräfenberk Jeseník, karton č. 4., inv. č. 50. Dopis odeslaný z Vídně 12. května 1847. Opis úřední listiny všeobecné dvorní komory o vedení finančních poplatků pro Moravu a Slezsko dne 5. května 1847.

¹²⁷ ZA Opava, fond Policejní inspekce lázní Gräfenberk, Jeseník, karton č. 4., inv. č. 44. Instrukce pro policejního komisaře v lázních Gräfenberk.

¹²⁸ ZA Opava, fond Policejní inspekce lázní Gräfenberk, Jeseník, karton č. 4., inv. č. 44. Instrukce pro policejního komisaře v lázních Gräfenberk.

každý týden dvakrát (vždy magistrátu). Policejní lázeňský komisař však vypisoval i jiné seznamy. Jednalo se o seznamy s léčebným stavem nebo léčebnými procedurami. Do další soupisů se zapisovalo vydávání stravenek o víně nebo různé stvrzenky na přijímání cestovních dokladů.

Soupisy týkající se trestních přestupků a vyšetření se posílaly na kontrolu k vyšším úřadům. Pokud nenastala zvláštní situace, při které by policejní lázeňský komisař potřeboval pomoc od vyšších úřadů již během vyšetřování, posílal tyto výtahy každý 16. a poslední den v měsíci.¹²⁹ Jedná se tedy o polovinu a konec měsíce, tedy o standardní lhůty v rozesílání seznamů. Policejní lázeňský komisař si vedl i své průběžné indexy. V nich si evidoval své poznámky. Ty však nikam neposílal, pouze mu pomáhaly při určování podezřelých osob.

Vedle tzv. dílčích záznamů (seznam příjezdu, odjezdu hostů, seznam dovezených věcí atd.) byly komisařem sepsovány i souhrnné statistiky. Seznamy byly zasílány nejvyšší instanci tedy zemskému prezídiu. Policejní lázeňský inspektor vytvářel tyto seznamy za pomoci dílčích statistik. Vytvářel je postupným shromažďováním. Na konci své služby musel komisař pokaždé odevzdat nejenom výpis finančního ohodnocení, ale hlavně musel odevzdat tyto souhrnné statistiky. Ze svých statistik dokázal vytvořit přehledy o počtech lázeňských hostů. Zemskému prezídiu posílal přehledy o zvýšení nebo snížení počtu lázeňských hostů. Další přehledy vytvořil o výnosu během lázeňské sezóny a dalších důležitých faktorech. Důležitou součástí těchto statistických výpočtů bylo srovnání s minulými léty.¹³⁰

Tyto souhrnné rejstříky mohly následně vést k zajímavým poznatkům. Stát i lázně mohly z těchto výčtů zjistit, v jakých částech roku byla největší návštěvnost popřípadě naopak, v jakém období byla návštěvnost nejmenší nebo z jakých zemí byla početní převaha lázeňských hostů. Zda do Gräfenberku jezdily více ženy, nebo muži. Kolik hostů v lázních pobývalo, následně mohlo vést k závěrům, zda stačí taková infrastruktura, kterou lázeňský areál nabízí.

K těmto statistikám následně ještě policejní lázeňský komisař přidal své náměty na zlepšení lázní. Zajímal se o přijatelné podmínky k bydlení, léčení i o společenský život. Tedy o podstatně důležité faktory pobytu v lázních Gräfenberk.

¹²⁹ ZA Opava, fond Policejní inspekce lázní Gräfenberk, Jeseník, karton č. 4., inv. č. 44. Instrukce pro policejního komisaře v lázních Gräfenberk.

¹³⁰ ZA Opava, fond Policejní inspekce lázní Gräfenberk, Jeseník, karton č. 4., inv. č. 44. Instrukce pro policejního komisaře v lázních Gräfenberk.

4. EFEKTIVITA ČINNOSTI POLICEJNÍ LÁZEŇSKÉ INSPEKCE

Předchozí dělení povinností lázeňského komisaře využijeme i v analýze výhod a nevýhod jeho pobytu v lázních. Jak jsme již uvedli výše, v některých lidech může slovo inspektor či komisař vést k negativnímu postoji vůči jeho osobě. Ke zjištění správného výsledku je potřebné se zamyslet a zjistit, zda byl v lázních komisař hosty a lidmi brán pouze jako „ten člen policejního sboru“ nebo jestli byl pro obyvatele a hosty spíše přítěží a tím, který přináší jen omezování. Můžeme o komisaři mluvit jako o negativně působící osobě? Byl pro lázeňské hosty oblíbeným nebo neoblíbeným členem „lázeňského personálu?“ Byl pobyt komisaře pro někoho z lázní přínosný? Nebo se dá mluvit pouze o nastrčeném „špehovi“, který v lázních pobýval za účelem zjištění a dopadení revolucionářů? Odpovědi na otázky mohou být velice diskutabilní. Avšak po důsledném zamyšlení můžeme dojít k zajímavým výsledkům. Komisař byl „zaměstnancem“ policie, ale můžeme srovnávat osobu nebo i instituce lázeňské policejní inspekce pouze s tajnou policií, která byla v této době tak rozšířená?

Z výše zmíněných směrnic je možné vyvodit, že jeho povinností bylo strážit bezpečí obyvatel a hostů. Nejedná se tedy pouze o tajného policistu, pro kterého by bylo prioritní dopadnout revolučně smýšlejícího člověka. V této chvíli začínáme hovořit o tzv. *všeobecných policejních záležitostech*. Podle směrnic, které jsme interpretovali v minulých odstavcích, můžeme vyvodit několik důležitých poznatků. Veřejný pořádek náležel ke kompetencím místního úřadu, ale přímo ve směrnicích má komisař povoleno neodkladně zasáhnout, pokud se mu podaří objevit jakoukoli nedovolenou činnost.¹³¹ V souvislosti s bezpečností celého města bylo například zakázáno manipulovat s otevřeným ohněm. Povinnosti se tedy opravdu nezaměřovaly pouze na lázeňské návštěvníky, nýbrž i na místní obyvatele.

Dodržování bezpečnosti neznamenal jen v čas chodit domů z večerních posezení. Pro hosty byl pobyt lázeňského komisaře přínosný i ve smyslu osobní bezpečnosti. Pokud měl během pobytu lázeňský host (zahraniční i tuzemský) nějaký problém, mohl okamžitě využít přítomnosti lázeňského komisaře. Tuto skutečnost vyjadřují dopisy o stížnostech jak mezi hosty navzájem, tak hlavně i mezi hosty a místními obyvateli. Jak již bylo výše napsáno, komisař využíval ke své činnosti i některé civilisty. Ti také plnili funkci dozoru. Dohled trval nejenom přes den, ale hlavně v průběhu noci. Přímo ve směrnicích bylo řečeno, že každý den

¹³¹ ZA Opava, fond Policejní inspekce lázní Gräfenberk, Jeseník, karton č. 4., inv. č. 44. Instrukce pro policejního komisaře v lázních Gräfenberk.

je noční klid od 22 hodiny.¹³² Každé nepřiměřené chování musel okamžitě komisař vyřešit. V tomto smyslu můžeme tedy najít velkou výhodu lázeňského policejního komisaře. Souhrnně můžeme pojmenovat dohled a kontrolu hostů jako péči o hosty.

Do zmíněné péče můžeme také zahrnout všechny ostatní činnosti. V policejním řádu pro hosty můžeme vyčíst, že pokud se v místě lázní koná nějaká společenská akce (ples, zábava, promítání kina) noční klid od 22 hodiny nemusel být striktně dodržován. Společnost si užívala zajímavého večera a užívala si kulturní akce, dokud neskončila. V této chvíli však komisař vykonával několik funkcí. Samozřejmě plnil svoje primární povinnosti sledovat a kontrolovat nahromaděné skupiny hostů. K tomu musel ještě dohlížet nad dodržováním pořádku a bezpečnosti.

Celkově povinnosti, které musel vykonávat, nebyly pouze ohledně cizinců, musel svoji pozornost věnovat i povinnostem, které vykonával místo magistrátu města Frývaldov. Jeho chování mohlo z krátkodobého i dlouhodobého hlediska vést k zlepšení pobytu lázeňských hostů i zlepšení pobytu místních obyvatel.

Nesmíme opomenout, jakým způsobem postupoval komisař při svém pozorování. Celkově se činnost lázeňského policejního komisaře skládala ze svého vlastního „výzkumu“, ale sám by nikdy nedokázal pozorovat vše současně. A proto se dostala možnost spolupráce i pro místní obyvatelstvo. Komisař si vytvořil svoji vlastní informační síť, kterou využíval při získávání informací. Vytvořil si disciplinovanou společnost, která mu pomáhala k vytvoření důkladného pozorovacího aparátu. Takovéto využití místních obyvatel a také svých dovedností následně vedlo k splnění povinností lázeňského komisaře, ale také zlepšení ekonomické stránky místních lidí.

Po zamyšlení se nad situací lázeňského policejního komisaře můžeme říci, že komisař nebyl přímo v lehké pozici. Lázeňský policejní komisař musel dodržovat legislativu určenou přímo pro činnosti lázeňského policejního komisaře. Proto jeho snahou určitě bylo dobře vycházet se všemi úřady. Plnit příkazy určené jak zemským prezídiem, tak spolupracovat s magistrátem, poštovním úřadem a hlavně místními obyvateli. Na jednu stranu vystupoval jako policista, který trestal porušení zákona a zakazoval různé společenské události. Na druhou stranu se musel svoji postavu ochránit před jakoukoliv „nečistotou“, která by mohla poškodit dobré vztahy s výše zmíněnými. Zkrátka se přizpůsobit tak, aby zjistil požadované a potřebné informace.

¹³² ZA Opava, fond Policejní inspekce lázní Gräfenberk, Jeseník, karton č. 4., inv. č. 44. Lázeňský policejní řád, odeslaný obvodním komisařstvím města Ischl dne 26. května 1834.

Kontrolovaný byl lázeňský policejní komisař opravdu přísně. Obrazně můžeme říci ze všech stran, a to hned několikrát týdně. Pokud by nastala situace, že by komisař přestal komunikovat s magistrátem, tedy v případě, že by nespolupracoval s místními úřady nebo jen nepožadoval pomoc, okamžitě by byl lázeňský komisař nahlášený magistrátem krajskému úřadu, který dal zprávu zemskému prezídiu.¹³³

Z nastíněných příkladů vystupují do popředí spíše pozitivní závěry. Vynecháme-li to, že se jedná opravdu o člena tzv. tajné policie, která se ovšem zaměřovala nejvíce na cizince, nemůžeme říci, že by lázeňský policejní komisař vystupoval v lázních jako problémový policista. Jeho osoba neměla evokovat k negativnímu postoji, tak jak se obvykle může zdát. Jeho chování mělo být vlídné, tak aby se za ním nikdo nebál zajít s nějakým problémem. Vycházet můžeme z dochovaných listin zachovávající zprávy o stížnostech. Lázeňský komisař musel působit laskavě a vlídně. Své chování přizpůsoboval stavu hostů. Avšak předpokládám, že k tomu, aby vykonával svoji práci uspokojivě, si potřeboval vytvořit i důvěryhodný postoj vůči svým hostům (v některých případech byl ochránce jejich práv). Jeho chování muselo být předem promyšlené. Využijeme opět příkladu lázní Gastein, ve kterém měl policejní lázeňský komisař také povinnosti provádět „bezodkladnou pozornost“ věnovanou smýšlení cizinců. Opět je v těchto instrukcích, aby si počíнал maximálně chytře.

Jeho chování mělo naznačovat spíše to, že se jedná o normálního policejního úředníka, který pobývá v lázních jako objekt k zařízení bezpečnosti. Otázka, která nás může napadnout, zní, zda obyvatelé Frývaldova a Gräfenberku měli povědomí o skutečném důvodu komisařova pobytu? Díky různým důkazům, například průvodního dopisu Adalberta Ptáka, můžeme říci, že hosté věděli, že měl lázeňský policejní komisař možnost komunikovat s aparátem policie a vyšších úředních ústavů, avšak zda si uvědomovali probíhající dozor komisaře, se můžeme pouze domnívat.

V kontextu s druhou kategorií povinností (*zvláštní dohled a správa vlastních lázní*) můžeme také vyvodit zajímavé závěry, co se týče výhod a nevýhod lázeňského policejního komisaře. Do okruhu těchto povinností, patří povinnosti lázeňského komisaře týkající se ubytování a samotného dozoru. Konkrétně o dozoru bylo již výše zmíněno mnoho různých informací. Je otázkou, zda můžeme informace získané z instrukcí v lázních Gastein srovnávat se službou komisaře v Gräfenberku. Jen informačně můžeme v těchto instrukcích zjistit, že lázeňský komisař v lázních Gastein měl na starosti nejen bezpečnost, ale i čistotu celého

¹³³ ZA Opava, fond Policejní inspekce lázní Gräfenberk, Jeseník, karton č. 4., inv. č. 44. Instrukce pro policejního komisaře v lázních Gräfenberk.

areálu včetně dohledu nad dodržováním příslušných předpisů. A v souvislosti se zajišťováním pořádku, se měl snažit, aby se dozvěděl o přáních nebo i stížnostech lázeňských hostů.¹³⁴

Lze získat i nějaké pozitivní závěry v jeho systematické evidenci, kterou vedl. Jednalo se tedy o evidenci nově příchozích hostů. Podle ohlašovacích lístků byly seznamy doplňovány každý den. Další evidenci si vedl ohledně svých zjištěných informací opět každý den. Spolupráci s lázeňským lékařem získával další seznamy, a to seznamy pacientů.

Systematickou evidenci musel komisař vést každý den velice pečlivě. Aktualizované seznamy lázeňských hostů posílal dvakrát týdně ve středu a v sobotu. K zjednodušení jeho práce využíval ohlašovacích lístků. Přímo ve směrnicích bylo poznamenáno, že v ubytovacím zařízení musí být ohlašovacích lístků dostatek, tak aby nevznikaly žádné další povinnosti pro hosty. Přímo i vyplnění tohoto lístku bylo podáno pro hosty pouze jako žádost.

„...aby byli cizinci obtěžováni co nejméně, obdrží hostitelé a ubytovatelé náležitou zásobu „ohlašovacích“ archů s příkazem, každého hosta hned po jeho příjezdu zdvořile požádat o vyplnění tohoto archu...“¹³⁵

Po ohlášení mohli hosté užívat volného času. Komisař do jejich volného času moc nezasahoval. Pokud se hosté nezapletli do nějakého zločinu, mohli se s lázeňským komisařem osobně setkat až před skončením jejich pobytu, a to z důvodu získání cestovního dokladu. Pro komisaře nastala další etapa své činnosti a to vypořádat špatné a nápadné chování. K této činnosti lázeňský komisař nepotřeboval žádného z hostů zatěžovat nějakými povinnostmi.

Povinnosti lázeňského komisaře a jeho kompetence byly i v některých případech poměrně omezené. Jak jsme již výše zmínili, o každém svém rozhodnutí musel vést přesné podklady. S každým rozhodnutím, i když ho již vykonal, musel obeznámit své nadřízené. V některých případech směrnice pouze vykazují, že se má s celou situací přímo obrátit na vyšší instance. Takové rozhodnutí je možné považovat i za správné. Přece jen nemusel být lázeňský komisař přímo objektivní.

V lázních působil od začátku lázeňské sezóny až do jejího konce. Pobyt lázeňského komisaře v lázních Gräfenberk nemáme konkrétně v žádné legislativní rovině podložený. Z dochované úřední korespondence lze vyvodit, že v lázních pracoval po celý rok. Pracovní

¹³⁴ ZA Opava, fond Policejní inspekce lázní Gräfenberk, Jeseník, karton č. 4., inv. č. 44. Instrukce pro policejního komisaře v lázních Gräfenberk.

¹³⁵ ZA Opava, fond Policejní inspekce lázní Gräfenberk, Jeseník, karton č. 4., inv. č. 44. Instrukce pro policejního komisaře v lázních Gräfenberk.

směrnice určené pro komisaře v lázních Gastein naopak určují časové vymezení na dobu od 1. dubna do 30. října. Poměrně dlouhým pobytem mohl ztrácet svoji objektivnost.¹³⁶

Výhodou pro hosty může být i to, že lázeňský komisař byl spojovacím bodem mezi hosty a úřady. Hosté, kteří potřebovali odcestovat z lázní dříve a neměli na tento odjezd povolení. Využili kompetencí lázeňského komisaře. Avšak lázeňský komisař jim povolení o odcestování mohl udělit jen ve chvíli, kdy na jejich cestovním dokladu nebyl naznačen žádný přestupek. Jakmile by šlo o hosta se speciálním znakem v cestovním dokladu, musel by povolení udělit některý z vyšších z úřadů, jak tomu bylo i u Johanna Lastowického.¹³⁷

Mezi zajímavou skutečností patří i to, že policejní lázeňský komisař mohl vystavovat průvodní dopisy. Průvodní dopis můžeme chápat jako povolení k odcestování. Lázeňský host měl možnost požádat policejního lázeňského komisaře o vydání povolení k odcestování. Nemuseli žádat o vydání povolení vyšší úřady (třeba jako při prvotním vydání cestovního pasu). Přece jen se mohlo jednat o poměrně dlouhou dobu, než se dopisy dostaly na potřebný úřad a zpět. C. K. policejní lázeňská inspekce vydala následující dokument: *„Pro Adalberta Ptáka, narozeného v Chmielniku, okres Řešov, Halič, propuštěného sloužícího. Stáří 31 let, náboženství katolické, stav svobodný, postavy malé, obličej podlouhlý hubený, vlasy světlé, oči šedé, ústa a nos úměrná, zvláštní znaky žádné. Tento cestuje odsud přímou cestou do Chmielniku. Úřady jsou laskavě žádány, aby Adalberta nechaly projít. Tento průvodní doklad platí pouze pro cestu tam...“*¹³⁸

Nepochybně se nabízí otázka, zda by tento průvodní dopis mohl lázeňský policejní inspektor vydat, kdyby měl Adalbert Pták nějaký zvláštní znak?¹³⁹ Díky dalším příkladům, které už byly v předchozích řádcích vysvětleny, bychom mohli počítat spíše s negativní odpovědí.¹⁴⁰

Průvodní dopis byl potřebný k řádnému přechodu přes hranice. Konkrétně celní správu a kontrolu na hranicích i dnes můžeme považovat za nepříjemnou záležitost. Na hranicích 19. století probíhaly velice přísné kontroly, které mohly cestujícím prodloužit cestu

¹³⁶ ZA Opava, fond Policejní inspekce lázní Gräfenberk, Jeseník, karton č. 4., inv. č. 44. . Kopie instrukcí pro lázeňského ředitele v lázních Gastein. Z Krajského úřadu Salzburg ze dne 6. dubna 1819.

¹³⁷ ZA Opava. Fond Policejní inspekce lázní Gräfenberk Jeseník, karton č. 2., inv. č. 21.

Odeslaný od kriminálního soudu v Rešově pro lázeňskou policejní inspekcí v Gräfenberku dne 17. května 1843.

¹³⁸ ZA Opava. Fond Policejní inspekce lázní Gräfenberk Jeseník, karton č. 2., inv. č. 21. Průvodní dopis vystavený lázeňským komisařem 9. srpna 1843.

¹³⁹ Na myslí máme speciální znaky komisařů. Udělovaly je po porušení nějaké legislativy.

¹⁴⁰ ZA Opava. Fond Policejní inspekce lázní Gräfenberk Jeseník, karton č. 2., inv. č. 21. Průvodní dopis vystavený lázeňským komisařem 9. srpna 1843.

i o několik hodin.¹⁴¹ Celní úřad totiž pracoval pouze v dopoledních a odpoledních hodinách. Polední pauza trvala celé dvě hodiny.

Negativní zmínka o lázeňské inspekci se vyskytuje v periodiku Kwěty z roku 1848. Smyslem článku bylo přinutit české zemské prezídium v Praze o zrušení policejní lázeňské inspekce českých městech. Česká města, ve kterých se lázeňská policejní inspekce vyskytovala, byla Karlovy Vary, Mariánské Lázně a Teplice: „...Každé léto do našich lázní wypraweni býwali komissaři policejní, kteří nad pořádkem a swornistí hostů a obywatelů bdíti a passy prohlížeti a podpisowati měli. Poněwadž ale w každém wenkowském městě policie od magistrátu se koná, powstaly letního času dwa ouřady w lázních. Pro podpisování a porhlžení passů obce lázeňské dwa neb wíce ouředníků těm komiissarům přidati a platiti musely, kromě toho užívali tito páni bytu bez platu a jiných výhod...“¹⁴²

Hlavním důvodem, proč byl napsaný tento kritický článek, mohla být opravdová nečinnost lázeňské policejní inspekce, ale také zde můžeme hledat i jiná východiska. Například v tomto textu můžeme shledat nějakou souvislost s revolucí v roce 1848. Článek byl vydaný v dubnu tohoto roku. Jedná se o čirou domněnku, ale je možné, že se jednalo o pouhou taktiku, která měla uvolnit atmosféru v lázních. A tím tedy uvolnit pohraničí a vytvořit přístupnou oblast k setkávání osob s revolučními myšlenkami.

Jakým závěrem tedy můžeme ohodnotit pobyt policejního lázeňského komisaře? Kladně nebo záporně? Na otázku, zda byl komisař oblíbený nebo ne, můžeme odpovědět pouze to, že lázeňský komisař měl velkou potřebu oblíbený opravdu být. Zda se mu jeho snažení opravdu povedlo, záleželo pouze na ostatních okolnostech a to hlavně na vnímání jednotlivých hostů.

Co by mohlo pro člověka být nepříjemné, byla možná přílišná kontrola a spousta pravidel, které měly vést k řádnému chování. Mohly vést k nepříjemným a odpudivým pocitům. I když se mohl lázeňský komisař chovat, jak nejlépe uměl, u některých hostů mohl ustavičný dohled vést až k negativnímu postoji. Nepředpokládáme, že by si lázeňský host uvědomoval, co všechno lázeňský komisař opravdu věděl. Hostům nebyly zveřejněny informace, které si o nich lázeňský komisař vedl, resp. nikde nebyla tato informace uvedena.

Policejní lázeňský komisař vykonával mnoho funkcí. Vedle všech povinností, které byly vyjmenované již v předchozích řádcích, byl hlavní postavou, která se snažila ochránit

¹⁴¹ Celníci museli zapisovat každou věc, která byla převážena přes hranice, ať už se jednalo o zavazadlo nebo o dobytek.

¹⁴² [M. F.]. Rozmanitě. In: Kwěty; Národní zábavník. 20. dubna 1848, 15. ročník. Praha. s. 210

dobré jméno lázní i všech návštěvníků. Vedle toho vykonával i funkci postupného prvku mezi lázněmi a úřady.

V úvodní části bylo naznačeno, že nekompromisním orgánem celého policejního aparátu v 19. století byla tajná policie. Tedy velká skupina policistů, která měla za úkol vyhledat zdroj organizovaného i neorganizovaného spiklenectví. Ve zkratce tu byla cenzura různých tištěných novin, kontrola poštovních zásilek a hlavně velice rozšířený aparát napojený na velkou síť udavačů a donašečů.¹⁴³ Avšak přímo kontrola těchto konkrétních činností nebyla v komisařových instrukcích nijak zveřejněna. Kromě toho, že potřeboval spolupracovat s poštovními úřady, na kterých mohla být zřízena kontrolní skupina, neměl komisař např. s cenzurou novin nic společného. To však neplatí ve spojení s napojením civilního sektoru do dozoru. Zde je možné, že se opravdu vytvořila propojená síť udavačů a donašečů.

V návaznosti na souvislou evidenci lázeňských hostů nám pobyt policejního lázeňského komisaře přináší velkou výhodu. Získáváme informace nejen o cizincích, ale také o tuzemských cestujících. Evidovány byly konkrétní čísla. Jedná se o poměrně přesnou evidenci, ve které je obsažené odkud návštěvníci pocházejí, kolik jim bylo roků a také za jakým účelem přijeli. Zajímavé jsou ostatní informace, jako například povolání.

Z konečných zpráv policejního lázeňského komisaře můžeme vyčíst, jaký stav lázní byl ve spojení s návštěvností, jakým způsobem se jeho zprávy promítly na zlepšení lázní nebo jestli stav lázeňského areálu stagnoval či naopak.

V závěru tedy můžeme vnímat instituci policejní lázeňské inspekce jako přebytkovou, ale na druhou stranu také přínosnou. V první skupině povinností přináší komisař do lázní disciplínu, ne ve smyslu mocenských vztahů, nýbrž ve smyslu kázně. Přináší do lázeňského areálu atmosféru klidu, kterou se díky všeobecné kontrole snaží udržet. Společnost je i byla velice složitý aparát sociálních vztahů, které by se bez disciplíny nemusely jevit pouze jako pozitivní. Disciplína jako součást společnosti je prvek, bez kterého by společnost nefungovala.

Na druhou stranu disciplína ve smyslu mocenských vztahů a hlavně ve smyslu samotné kontroly (v souvislosti s cenzurou, kontrolou, atd.) byla zcela nepřínosná pro jednotlivce a dokonce i pro lázně jako takové. Jednalo se spíše o nepříjemnosti, které se mohou obyvatelé i hosté lázní dostat do konfliktu s mocí. Skutečnost, že by se lázně mohly

¹⁴³ KNOPPOVÁ, Eva, KNOPP, Tomáš. *Oázy vody a vzduchu*. 1. vyd. 2001. s. 26.

stát revolučním centrem, byla doprovázena značným respektem. V tomto případě opět chápeme policejní lázeňskou inspekci, jako oddělení tajné policie, jako pozitivní složkou.

5. DISCIPLINACE V LÁZNÍCH

V této práci vycházíme z příkladu policejní lázeňské inspekce jako aparátu státní správy i státního dozoru. Mezi spojující článek všech instancí patří disciplína. V našem případě se snažíme vysvětlit, zda byla disciplína v lázních Gräfenberk, vykonávána policejní lázeňskou inspekcí a viděna jako pozitivní, nebo negativní prostředek k ovládnutí společnosti.

Michel Foucault využívá ve své diskursivní analýze aspekty, které v koncovém vyhodnocení definují a hlavně charakterizují teorie disciplinace a utváření její proměny. V naší variantě interpretace Foucaultovy teorie přejmeme pouze několik hledisek, která lze použít v případě policejní lázeňské inspekce. Mezi základní elementy, které v této souvislosti využijeme, patří hlavně definice disciplinární teorie a strategie moci. Konkrétně tedy budeme řešit, jakým způsobem byla disciplína do společnosti vkládána, nikoliv jaká je přesná definice této teorie. K celkovému infiltrování inspekce do společnosti lázní využíval lázeňský policejní komisař několika prvků. K vytvoření organizované společnosti, a tím také včlenění inspekce do lázní, komisař využíval prostor, čas, učení a praxi. V souvislosti se strategií moci záleželo, jaké prostředky uplatňoval k ovládnutí společnosti – například zbraně nebo v našem případě třeba komunikaci. Blíže budou zmíněné prvky vysvětleny v následující kapitole.

Ve spojení s disciplinární teorií je důležité zmínit i moc. Michel Foucault totiž chápe právě moc, jako prvek šířící se celým spektrem společnosti. V souvislosti s policejní lázeňskou inspekcí se tedy setkáváme s aparátem protknutým vládnoucími vztahy a hlavně vztahy spojenými s různými projevy a různou silou moci. Policejní lázeňský komisař vystupoval jako viditelný objekt moci a pracoval pro neviditelnou moc. Tato definice se postupně ukázala velice jasnou. Ovšem to, jak generalizovat policejní inspekci do té „správné“ roviny, byl značný problém. Jedná se totiž o poměrně specifickou instituci. Její zvláštností je infiltrování do již zaběhlého koloběhu lázeňského areálu.

Inspekce v lázních Gräfenberk působila na lázeňskou společnost prostřednictvím dvou složek. Jedná se o pravidla a aparát.¹⁴⁴ V kontextu s disciplinární technologií si položíme otázku, zda můžeme vnímat lázeňského policejního komisaře jako potřebný úřad v lázních, jak je tomu patrné z předešlého textu, založeného na rozboru použitých pramenů.

Důležitým bodem činnosti komisaře při této práci nebylo omezení chování hostů, nýbrž nastavení vhodných mantinelů jejich chování. Právě disciplína byla důležitým

¹⁴⁴ RABINOW, Paul; DREYFUS, L., Hubert. *Michel Foucault; Za hranicemi strukturalismu a hermeneutiky*. 1. vyd. 2010. s. 330-331.

momentem při vytváření dohledu v lázeňském areálu. Policejní lázeňská inspekce pracovala ve dvou fázích. Lázeňský policejní komisař pracoval jako člen veřejné policie a zároveň jako zástupce tajné policie. Tyto dvě roviny dokazují i rozdílné pohledy ve vnímání omezování hostů. Jako policejní úředník omezoval chování hostů stanovenými pravidly. Jako podklad mu sloužil policejní řád. Na druhou stranu lázeňský policejní komisař jako tajný policista nechával jednat hosty (bezproblémové i problémové) co nejvolněji tak, jak potřeboval k odhalení jejich skutečných úmyslů. Teprve pak mohl lázeňský policejní komisař zasáhnout a jejich chování omezit nebo zastavit.

5.1 DISCIPLINÁRNÍ TEORIE

Zaměříme teď tedy podrobnější pohled na Michela Foucaulta a jeho vymezení *disciplinárních technologií*. Disciplína ve slova smyslu techniky moci, nikoliv ve smyslu vědního oboru byla tím nejpotřebnějším prvkem, s kterým lázeňský komisař pracoval. „*Disciplína tak vyrábí podřízená a vycvičená těla, těla „poslušná“*“.¹⁴⁵ Práce Michela Foucaulta se snažila interpretovat disciplinární instituce, každou odlišnou základní technikou. Každá instituce disponuje při disciplinaci těla (hosta) různými strategiemi.¹⁴⁶ Tedy jakým způsobem moc dokáže disciplínu implikovat do vztahů moci. Policejní lázeňský komisař to v tomto ohledu neměl jednoduché. Disciplína i podle Foucaulta musela být trénovaná nejen v dlouhodobých intervalech, ale stále. Cílem tedy bylo, dostat požadavky komisaře (tedy moci) do povědomí jednotlivců, což v podstatě znamenalo zajistit disciplínu, co nejrychleji a nejjasněji.

K tomu, aby mohla být disciplinární technologie vykonávána, musela být činnost lázeňského komisaře rozdělena na několik jednotlivých fází. Tyto podsložky jsou dohromady součinné a závěrem z těchto jednotlivin vychází dokonalá kontrola.¹⁴⁷ Kontrolní činnost byla využita jak k zajištění bezpečí a vhodného chování, tak i k vytvoření potřebného prostoru vhodného pro kategorizaci hostů v lázních z hlediska jejich postojů vůči státu.

Jednou z těchto fází činnosti je i *prostorové uspořádání* dozorovaného místa. Konkrétně měl být prostor strukturalizován tak, aby existovaly prostory se společným charakterem. Foucault dává příkladem klášterní celu nebo nemocnici.¹⁴⁸ Nemocnice i lázně mohou mít podobný princip využívání, ale lze je například srovnat z hlediska prostorového

¹⁴⁵ FOUCAULT, Michel. *Dohlížet a trestat: kniha o zrodu vězení*. 1. vyd. 2000. s. 202. ISBN 80-86019-96-9.

¹⁴⁶ viz. Analýza politického uspořádání těla

¹⁴⁷ RABINOW, Paul, DREYFUS, L., Hubert. *Michel Foucault; Za hranicemi strukturalismu a hermeneutiky*. 1. vyd. 2010. s. 240-241.

¹⁴⁸ FOUCAULT, Michel. *Dohlížet a trestat: kniha o zrodu vězení*. 1. vyd. 2000. s.

uspořádání? Tyto dvě instituce se v tomto směru značně liší. Celkově bylo snahou nemocnic umístit jednotlivá oddělení, co nejlíže k sobě z důvodu ulehčení přesouvání pacientů mezi jednotlivými odděleními, zatímco lázeňský areál se rozkládal na větší ploše, neboť i samotná procházka byla považována, v případě Gräfenberku, za léčebnou.¹⁴⁹

V našem prostorovém členění lázní můžeme využít pouze „Foucaultovské“ členění podle společných pojítek (Foucault pojmenovává toho členění jako funkcionální členění; v knize dále ještě v knize vyjmenovává další možná členění). Je tomu tak i z toho důvodu, že lázeňský policejní komisař pracoval na místě, které nebylo prvotně určeno k dozoru (jako např. věznice). Jeho pracovní činnost byla v tomto ohledu poměrně ztížená. Využít mohl jediné samotné členění lázní. V tomto případě myslíme rozdělení na hlavní léčebné budovy, ve kterých probíhaly procedury a v nichž docházelo v těchto prostorách ke zvýšené koncentraci léčených pacientů. Dále se komisař mohl zaměřit na ubytovací zařízení. Zde měl v prvních letech svoji činnosti ztíženou situaci, kvůli rozmístěním lázeňských hostů do širšího okolí lázní, v důsledku malé kapacity ubytovacích míst přímo v Gräfenberku. Hosté byli ubytováni i v okolí. Stravovací zařízení lze považovat za další možnou část při členění lázní. Zde se lázeňští hosté setkávali každý den třikrát (během snídaně, obědu a večeře).¹⁵⁰ Policejní lázeňský komisař (popř. pověřený dozorce) měl všechny lázeňské hosty na jednom místě a mohl vykonávat svoji činnost bez problémů.

Při provedené disciplíně bylo důležité kontrolovat aktivity jednotlivců nebo skupin, u kterých potřebujeme toto schéma prosadit. Vedle prostorového uspořádání prostoru je důležitou částí kontroly, podle Michela Foucaulta, i vytvoření *modelu časového rozvrhu*.¹⁵¹ S ohledem na olicejní lázeňskou inspekci můžeme tuto rovinu aplikovat na prvotní ohlášení příjezdu hosta. Časový rozvrh byl prvkem, kterým se měli řídit jak hosté, tak i lázeňský policejní komisař. Hosté měli přímo v instrukcích důležité podmínky, které měli včas dodržovat. V kontextu s policejním lázeňským komisařem se například jednalo o včasné předání jednotlivých seznamů hostů (magistrátu nebo také okresnímu lékaři). Nedodržování určitých časových rozpětí bylo porušením disciplíny. Aby se předcházelo nekvalitnímu využívání času, existovala v této souvislosti nepřetržitá kontrola a následně nátlak ze strany

¹⁴⁹ BRAMBILLA, J., A., v. *Reglement für die Kaiserl. Königl. Feldchirurgen in Kriegszeiten* [online]. Trattern, 1788, [cit. 2011-03-13] str. 61. Dostupný z WWW: http://alo.uibk.ac.at/webinterface/library/ALO-BOOK_V01?objid=12315.

¹⁵⁰ SAJNER, Josef; KŘÍŽEK, Vladimír. První americká lékařka E. Blackwellová, Priessnitzova pacientka. Severní Morava. 1985. č. 50. s.25 - 29. ISSN 0231-6323

¹⁵¹ FOUCAULT, Michel. *Dohlížet a trestat: kniha o zrodu vězení*. 1. vyd. 2000. s. 217.

dozorčího aparátu. V případě kontroly hostů lázeňským komisařem, můžeme jmenovat příklad finančního sankcionování při nečasné nahlášení odjezdu hosta.

Časový rozvrh musel dodržovat i sám policejní lázeňský komisař. Jednotlivé činnosti, které měl na starosti, musel vykonávat v předem určených časových intervalech. Dodržování časových intervalů a správně odvedená práce se potom kladně odrážela u nadřízených institucí. Stejným způsobem byl tento proces využíván i u vyšších instancí, tzn. že se proces disciplíny posouval vždy na konkrétní dvojici nadřízených a podřízených instancí.

Disciplinární technologie je teorie založená na základních prvcích a následně na základních procesech učení a praxe. Lázeňský host byl seznámen s domovním řádem, okamžitě po příjezdu tak, aby pochopil základní principy používající se v lázních. Tyto instrukce potom můžeme aplikovat na Foucaultovu teorii politické anatomie těla.¹⁵² Tato definice rozděluje tělo, člověka na jednotliviny tak, aby je následně mohla využít v individuálních potřebách. Jedná se obrazně řečeno o to, že lidé prožívají stejné momenty a v souvislosti s disciplínou se budou tito lidé chovat podobně až stejně. Příkladem uveďme příjezd hosta, kdy jeho povinností bylo vyplnit příjezdové dokumenty a odevzdat svůj cestovní pas do určité doby po příjezdu. Každý host vykonával tyto povinnosti stejně, podle stanoveného řádu. Pro policejního lázeňského komisaře byla důležitá efektivita. Ta byla vytvořena ve chvíli, kdy komisař využil všechny jednotlivé části lázní. Musel tedy zajistit takový program, aby byl využit všechnen čas a u toho i proudící energie v lázních.¹⁵³

Policejní lázeňská inspekce, jakožto objekt moci, může být označena také jako strategie moci.¹⁵⁴ Cílem strategie moci bylo dát lázeňské společnosti najevo, že jsou lázně dozorované. Základní strategie moci kladla důraz na to, aby se činnost objektu moci, v našem případě policejní lázeňské inspekce, nedostávala do zbytečných konfliktů s návštěvníky a obyvateli lázní. Strategie moci samozřejmě ovlivnila i chování lázeňského policejního komisaře, který měl v povinnostech chovat se tak, aby nepošpinil dobré jméno lázní. O strategii moci se zmiňujeme i v souvislosti s instrukcemi v Gräfenberku a Gasteinu, což nám poskytuje možnost srovnání. Strategie moci byla v obou případech úplně stejná - využít infiltrovaného objektu ke zvýšení své dosavadní moci nad stávající společností. Hlavním záměrem policejní lázeňské inspekce tak nutně bylo, tajné pozorování lázeňských hostů. Aby komisař odvrátil

¹⁵² FOUCAULT, Michel. *Dohlížet a trestat: kniha o zrodu vězení*. 1. vyd. 2000. s. 202.

¹⁵³ FOUCAULT, Michel. *Dohlížet a trestat: kniha o zrodu vězení*. 1. vyd. 2000. s. 223.

¹⁵⁴ RABINOW, Paul, DREYFUS, L., Hubert. *Michel Foucault; Za hranicemi strukturalismu a hermeneutiky*. 1. vyd. 2010. s. 334-335.

pozornost od své skutečné činnosti, vystupoval navenek jako pouhý administrativní pracovník policejního úřadu.¹⁵⁵

Je zřejmé, že strategie moci byla policejnímu lázeňskému komisaři vysvětlena. Tomuto závěru naznačují konkrétně již zmíněné Instrukce pro lázeňského policejního komisaře, ve kterých byla tato strategie příznačně vypsána. Tyto instrukce byly následně doplňovány dalšími příkazy a doporučeními.

Rozložit složitější skutečnosti na jednodušší a z toho vyvodit, jakým způsobem opravdová moc vystupovala v souvislosti s objekty lázeňské policejní inspekce, bude komplikované. Policejní lázeňský komisař byl vyslanou lodí, která měla kontrolovat a dohlížet nad revolučními nepřáteli státu. Byl mechanismem moci, který byl vložen do složité situace, kterou měl za pomoci následujících stanovisek využít v co nejlepší státní prospěch.

Moc a vysvětlení jejího vystupování lze stanovit pomocí několika základních kritérií. Analýza moci díky strukturálnímu vymezení však není schopná absolutního závěru. První z kritérií je *system odlišností*. Tento systém se udává podle současné potřeby, moc se tímto daným okamžikem chrání. Udává podmínky správného chování. Zřízení policejní lázeňské inspekce reaguje na potřebu ochrany státu před cizími nepřáteli a tím před rozpadem dané společnosti. Jednalo se zde o nebezpečí týkající se individuálního pohledu na nastalou situaci. Na rozdíl mezi jednotlivými „národnostmi“.

Druhým hlediskem jsou *typy cílů*, kterých by chtěla státní moc dosáhnout. Je důležité, zda moc působí na jednání jiných zachování různých privilegií nebo spíše prosazováním autority. Právě i tento případ může být použitý na vzoru policejní lázeňské inspekce. Prioritní bylo preventivně chránit státní moc a zároveň ukázat moc státu.

Do třetí kategorie patří *modality prostředků*. Ty rozdělují moc podle toho, jaké prostředky k ovládnutí využije, zda jsou to zbraně anebo působení řeči, zda využívá kontrolních mechanismů, systémů, dozírání nebo pravidel.¹⁵⁶

Objekt moci, tedy lázeňský policejní komisař, je objektem státu, tedy moci. Následně ale místní obyvatelé, kteří jsou spojeni s chodem lázní, jsou objektem moci komisaře a vše spolu souvisí. Moc a objekt moci se proměňuje se snižováním hierarchické roviny.

¹⁵⁵ ZA Opava, fond Policejní inspekce lázní Gräfenberk, Jeseník, karton č. 4., inv. č. 44. Kopie instrukcí pro lázeňského ředitele v lázních Gastein. Z Krajského úřadu Salzburg ze dne 6. dubna 1819.

¹⁵⁶ RABINOW, Paul, DREYFUS, L., Hubert. *Michel Foucault; Za hranicemi strukturalismu a hermeneutiky*. 1. vyd. 2010. s. 332.

Do důležité roviny se dostává umění komunikace mezi jednotlivými rovinami. V souvislosti s hierarchizací společnosti se moc nepřenáší jako movitá věc. Jedná se o prvek, který je příznačný pro každý jednotlivý článek, a který je propojený ze všech stran aparátu. Moc je omezena pouze tím nejvyšším (například tím, kdo řídí stát) a na druhé straně tím nejnižším (tedy obyvateli bez kompetencí). Moc je na každém stupni společnosti. Neustále dohlíží i nad těmi, kteří vykonávají dohled. Specifickou charakteristikou moci je i to, že je organizována jako: „*mnohonásobná, automatická a anonymní*.“¹⁵⁷

Obecně můžeme říci, že z jednotlivců, kteří přijdou do lázní za léčením nebo rekreací se stávají skupiny. Lázeňský policejní komisař díky ohlášení o každém novém přírůstku ví nejpozději do 3 hodin od příjezdu, takže si může poznamenat pro něj důležité informace. Dostáváme se do okruhu *dokumentace*, o které se v literatuře zmiňuje i Michel Foucault.¹⁵⁸ Policejní lázeňský komisař je schopen podle různých seznamů odhadnout, v jakém čase se budou jednotlivci (tedy vlastně skupiny) pohybovat. Pečlivá dokumentace byla využívána jako důležitá složka růstu moci.¹⁵⁹ Čím více informací se moci dostalo, tím více měla povědomí o sociálním okruhu a mohla se také zaměřit na jasný cíl své kontroly.

Dokumentování různých informací o hostech lázní mohlo vést ke specializování policejního lázeňského komisaře. Jako příklad v tomto ohledu uveďme informace ohledně dozoru policejního lázeňského komisaře v souvislosti s jednotlivými národnostmi. Ve směrnicích bylo doporučeno, aby se konkrétně zaměřil na hosty z Haliče nebo z oblastí Uherského království a dalších. Jak mohlo dojít k takovému specializování dozoru? Prvotně je tu povědomí o okolní situaci a následně se tu může jednat o výsledek výzkumu z komisařovy dokumentace, kterou prováděl každý týden hned několikrát. Skutečnost, že si lázeňský policejní komisař zaznamenával do svých poznámek i detailnější informace o hostech, mohl následně využít ve specializaci svého dozoru. Vlastně můžeme říci, že informace, které podávají hosté o své osobě, pomáhají policejnímu lázeňskému komisaři zvýšit jeho zorné pole a tím zvýšit i jeho moc. Propojeností mezi ostatními aparáty státní moci, se zvyšuje i moc státu jako takového.

¹⁵⁷ FOUCAULT, Michel. *Dohlížet a trestat: kniha o zrodu vězení*. 1. vyd. 2000. s. 253.

¹⁵⁸ RABINOW, Paul; DREYFUS, L., Hubert. *Michel Foucault; Za hranicemi strukturalismu a hermeneutiky*. 1. vyd. 2010. s. 247.

¹⁵⁹ FOUCAULT, Michel. *Dohlížet a trestat: kniha o zrodu vězení*. 1. vyd. 2000. s. 247.

5.2 ZHODNOCENÍ VÝZKUMU

Ohledně disciplíny, která se objevuje jako hlavní pomocník v dozoru nad hosty v lázních, již byly řečeny důležité informace. Z předchozího textu může vyplývat, že jednotlivci byly pravidly pouze omezovány a znevýhodňovány, proto je nutné zmínit právě přínos činnosti policejní lázeňské inspekce v souvislosti s lázeňskými hosty. V celkovém souhrnu pro hosty policejní lázeňská inspekce přináší nejen pocit bezpečí (veřejná policie), ale také přináší hostům výhody, ve smyslu spojení se stáním aparátem.

Tyto výhody (vzhledem k chápání hostů) můžeme ukázat na příkladu vydávání průvodních dopisů. V této záležitosti komisař mohl postupovat dle svého svobodného uvážení, aniž by musel čekat na souhlasný pokyn nadřízených orgánů. Neznaменá to však, že průvodní dopisy uděloval však každému. Toto privilegium bylo uděleno lidem, o nichž byl komisař přesvědčen na základně svého vlastního pozorování, že nepředstavovali bezpečnostní nebo jiný problém pro stát. Všeobecně můžeme toto tvrzení opět aplikovat na text Foucaulta, který se zmiňuje právě o tom, že dodržování určených podmínek vede k určitým přínosům.¹⁶⁰

Pokud se vyskytlo individuum, které nedodržovalo řád disciplíny, mohlo dojít až k potrestání. Tresty se mohly různit a jejich sílu následně aktivoval vytvořený přestupek. Disciplinární řád (např. Lázeňský policejní řád) se musel umět i přizpůsobit, a to hned několika různým aspektům. Mezi základní patří jak, již zmíněná sociální zdatnost, časový rozvrh priorit (léčebné kúry) a jiné.¹⁶¹

Disciplína byla důležitá při řádném chodu lázní. Protíná každou chvíli jak pobytu lázeňského komisaře, tak hlavně i pobyt lázeňských hostů. Celkově celé lázně jsou protnuty řádem, který určuje proces bezpečného života v tomto místě. Její přínos je nezbytný, avšak její dosah není pro lázeňského hosta v souvislosti s jeho obyčejným životem nijak důležitý. Jedná se o ten typ disciplíny, která je potřebná pro samotný lázeňský areál.

Opačně však můžeme hovořit o tomto typu disciplíny v kontextu s danou strategií lázní. Zde se totiž setkáváme s její potřebou ve smyslu účinnosti státního aparátu v lázních. Disciplína pro lázeňského komisaře platila stejně tak jako pro hosty. Dozorčí činnost u lázeňského komisaře prováděli nejen jeho nadřízení, nýbrž i jeho pomocníci a dokonce i společnost v lázních. Jeho činnost musela odpovídat již zmíněné strategii, to znamená, že musel vycházet z daných pravidel (v našem případě tedy instrukcí), a pokud se dostal

¹⁶⁰ FOUCAULT, Michel. *Dohlížet a trestat: kniha o zrodu vězení*. 1. vyd. 2000. s. 258.

¹⁶¹ FOUCAULT, Michel. *Dohlížet a trestat: kniha o zrodu vězení*. 1. vyd. 2000. s. 256.

do situace, ve které tyto instrukce opomíjel, mohl být potrestaný stejně jako nepřístojní hosté. Příkladem nám může být i článek z periodika Kwěty, který vykazuje právě toto nevyhovující chování policejního lázeňského komisaře. Z tohoto tvrzení tedy vyplývá, že disciplínu můžeme brát jako článek, který spojuje celou společnost bez ohledu, jaké postavení v tomto okruhu mají.

Jaké tedy můžeme chápat základní principy strategie moci v souvislosti se zřízením lázeňské policejní inspekce? Prvotně se jedná o základní evidenci lázeňských hostů, ale z teorie pořízené od Michela Foucaulta, můžeme vyjmout i důležitost pro rozvíjení takového dozoru v souvislosti hlavně s přínosem pro stát, nikoli bezpečnost samotných lázní. Čím více informací stát dostával např. od lázeňského policejního komisaře, tím rychleji se mu zvyšovala schopnost reagovat na potenciální i reálná nebezpečí ohrožující stát. Tato verze disciplíny byla tedy využita nikoli pro prospěch jednotlivce, nýbrž spíše pro stát. Takové zacházení s jednotlivci můžeme spíše považovat jako nepřínosnou činnost policejní lázeňské inspekce. V souvislosti k těmto mechanismům moci, se Foucault vyjadřuje jako o tělu, který se stává objektem pokusu.¹⁶²

¹⁶² RABINOW, Paul, DREYFUS, L., Hubert. *Michel Foucault; Za hranicemi strukturalismu a hermeneutiky*. 1. vyd. 2010. s. 225.

ZÁVĚR

Předložená bakalářská práce se věnovala definování činnosti policejní lázeňské inspekce a současně také potenciálem využití disciplinární teorie popsanou Michela Foucaulta při analýze sledovaného tématu. V první řadě je tedy cílem této práce všeobecně upřesnit princip zřizování policejní lázeňské inspekce a také určit její hlavní úkol. K zachycení podoby policejní lázeňské inspekce byly využity informace nalezené ve fondu Policejní lázeňská inspekce v Gräfenberku. Období, které jsme v této práci sledovali, začíná rokem 1837, kdy byla policejní lázeňská inspekce v Gräfenberku zřízena. Zřízení policejní lázeňské inspekce zařídilo v roce 1837 na Policejním prezídiu v Brně. Ta samá instituce měla i zásluhu na zrušení lázeňské policejní inspekce v roce 1848. Zajímavým okamžikem bylo znovuoobnovení lázeňské policie, jelikož prvotní požadavek zřízení policejní lázeňské inspekce přišel od Magistrátu města Frývaldov, nikoliv tedy prvotním vyhlášením policejním prezídiem. Lze prostudováním materiálů zjistit, proč chtěl magistrát do svého města nějaký státní kontrolní orgán?

Shrňme si tedy ty nejdůležitější závěry proto, abychom si dokázali odpovědět i na tuto otázku. Zřízení policejní lázeňské inspekce bylo v dané oblasti reakcí na povolení léčení i zahraničních hostů. Vincenz Priessnitz měl v počátcích velké množství nepříjemností a jeho lázeňské místo bylo pod neustálým dohledem. Nejdříve to byli lékaři, kteří kontrolovali využití léčebné metody, a po roce 1837 se do lázní dostal další dozorčí orgán, a to policejní lázeňská inspekce. Jaký byl tedy její úkol? Podle Miloše Kočky byla tato instituce zřízena pro dozor nad přijíždějícími lázeňskými hosty, mezi kterými se mohli objevit osoby, které by projevovaly pod záštitou léčení sklon k účasti na protistátních spiknutích.¹⁶³ V naší práci se však pokusíme tento závěr Miloše Kočky ještě rozšířit o další skutečnosti, které policejní lázeňský komisař opravdu vykonával. Výzkumem jsme totiž došli k závěru, že ačkoliv byla jeho prioritou opravdu kontrola a evidence obyvatel, lze jeho skutečnou činnost ještě doplnit o několik dalších a podstatných povinností.

Jedním ze základních úkolů tedy bylo doplnit již existující definici Miloše Kočky, který podle podobnosti definic vycházel z instrukcí pro policejního lázeňského komisaře. V prvním paragrafu byl sepsán prvotní cíl inspekce, a to mít jasný přehled o příjezdu, pobytu a odjezdu zahraničních turistů. V praxi však evidoval nejen zahraniční, nýbrž i tuzemské hosty. Co se týče jeho prvotního úkolu určit nebezpečné hosty a zpacifikovat je, bylo

¹⁶³ KOČKA, Miloš, KUBÍK, Alois. *Vincenz Priessnitz: světový přírodní léčitel*. 1. vyd. 2006. s. 30.

v instrukcích také další specifikum. Komisař si totiž měl dávat výhradně pozor na Poláky a hosty z Uherského království. Proč se v instrukcích objevovali právě tyto „národnosti“? Jednoduše lze tento jev vysvětlit revolucemi, které probíhaly v těchto státech v 30. letech 19. století. Základním funkčním elementem byla tedy evidence lázeňských hostů. Do této dokumentace se zapisovalo datum příjezdu, předpokládaného odjezdu, z jakého města (místa) hosté přijeli, a také jejich povolání. Dokumentace se zajišťovala nejen pro jednodušší přehled počtu hostů. Tyto rejstříky byly využívány i v dalších situacích, které byly spojené s chodem lázní i s jeho úkolem dohledu. V souvislosti s dohledem bylo důležité pro komisaře si uvědomit, s jakou sociální skupinou pracuje tak, aby se přizpůsobil jejich stavu a mohl získávat informace. Jinak řečeno, se vcítit se do osoby, kterou studuje. Evidence byla potom využívána i u sestavování různých harmonogramů pro léčení

Zjistili jsme, že výkon jeho práce můžeme rozdělit do dvou skupin, a to na tzv. *všeobecné policejní záležitosti* a na tzv. *zvláštní dohled a správu lázní*. K možnosti kategorizace jeho činů nás přivedlo prostudování instrukcí pro komisaře lázní Gräfenberk. V těchto instrukcích se totiž nenacházely pouze informace k tomu, jak se chovat k lázeňským hostům, nýbrž se tu vyskytovaly i postupy běžné činnosti veřejné policie. Policejní komisař totiž zabezpečoval i běžné situace, které se týkaly každodenního chodu lázní.

Vykonáváním všeobecných policejních záležitostí se lázeňský policejní komisař stal běžným policejním úředníkem. Takto instruovaný člověk se měl v lázních starat o to, aby byla dodržována pravidla (daná hostům hned na začátku jejich pobytu) lázní Gräfenberku. Tato pravidla se mohla týkat dopravy, vyhánění žebroty anebo také dodržování pravidel manipulace s otevřeným ohněm. Mezi další kontrolované elementy patřila i pravidla týkající se dodržování nočního klidu, který byl po většinu roku od 22 hodin. Ve společenských dnech (když byl večerní program) se musel policejní lázeňský komisař postarat o to, aby nedocházelo k žádným nepřístojnostem. Navíc kontroloval i dodržování zavíracích hodin hostinců a dohlížel na hosty pod vlivem alkoholu. Můžeme sem zařadit i stížnosti, které se týkaly soužití hostů v lázeňském místě. Řešil například trestnou činnost krádeže.¹⁶⁴ V širším kontextu tedy můžeme říci, že právě činnosti spojené s všeobecným policejním dozorem byly změřeny na vytvoření příjemného prostředí, které mělo zajistit možnost pozitivní reklamy hostů.

Skupinu povinností zaměřenou na zvláštní dohled a správu lázní můžeme považovat za primární. Avšak s ohledem na nemalou zásluhu komisaře na bezpečnosti lázní, nemůžeme

¹⁶⁴ZA Opava, fond Policejní lázeňská inspekce Gräfenberk, Jeseník, karton 6, inv. 61.

zvláštní dohled a správu lázní považovat za tu nejdůležitější. Do této skupiny patří nejen činnosti spojené s dozorem vykonávaným nad hosty, komisařovo zkoumání chování, vystupování atd. Zařadit do této skupiny můžeme celkovou kontrolu spojenou i s kontrolou spojenou s celním úřadem a také poštovním úřadem. Pro dokonalý dohled využíval jak tyto úřady, tak také využíval civilní obyvatelstvo. Vytvářel si propracovanou síť donašečů. Udělal vše proto, aby jeho informovanost byla co největší.

V tomto okamžiku se dostáváme do sféry moci a disciplinace. V poslední kapitole bylo řečeno, že stát získává informace o lázeňských hostech a díky tomu se zvětšuje jeho moc. To samé teď můžeme aplikovat i na práci policejního lázeňského komisaře. Informace, které získával, zvětšovaly jeho dispozice. Tato skutečnost dokazuje propojení mezi disciplínou a mocí, které na sebe bezprostředně navazují.

Když propojíme obě dvě kategorie povinností policejního lázeňského komisaře a zamyslíme se nad celkovým vystupováním policejní lázeňské inspekce, můžeme tuto instituci považovat z hlediska rozvoje lázní za velice přínosný element, a to i navzdory negativnímu vnímání dozoru jako instituce, že policejní dohled byl pro lázně velice. Jeho zřízení v lázních Gräfenberk, pomáhalo personálu lázní v orientaci mezi hosty. Další přínos měla již zmíněná bezpečnost a nesmíme zapomenout ani na celkový přínos pro lázeňské hosty. Policejní lázeňský komisař mohl lázeňským hostům udělovat různá privilegia, která by bez jeho pobytu v lázních hostům nepříslušela.

S nadhledem můžeme tedy policejní lázeňskou inspekci definovat jako orgán, který vytvářel v lázních přívětivé bydlení, pečoval o bezpečnost hostů, zabýval se administrativní činností v souvislosti s cestováním. V tomto souhrnu nesmíme zapomenout ani na již zmíněné výhody, spojené s komisařovou spoluprací s celními úřady. Celkově všechny argumenty odpovídají na položenou otázku z úvodu. Proč byla policejní lázeňská inspekce znovuobnovena.

Tato práce vycházela z fondu lázeňské policejní inspekce v Gräfenberku a informace, které byly využity k sepsání této práce, jsou pouze malým množstvím v poměru k celkově dochovaným informacím. Některé materiály týkající se fázi působení policejní lázeňské inspekce se v kontextu s lázněmi Gräfenberk nedochovaly. V dalším výzkumu bychom se tedy mohli zaměřit právě na zgeneralizování jednotlivých fází působení policejní lázeňské inspekce se zasazením do širšího spektra souvisejících úřadů. Příkladem se můžeme zmínit o existenci vojenské lázeňské inspekce, o které byla zmínka hned v úvodu práce.

Přestože existuje obecné povědomí o kontrolních úřadech 1. poloviny 19. století, patří téma policejní lázeňské inspekce spíše k těm méně probádaným. Pro čtenáře, kterého zajímá období 1. poloviny 19. století, konkrétně tedy státní politika, její manévry a tajné úřady, může být tento tato práce zajímavých východiskem pro další výzkum.

SEZNAM POUŽITÝCH PRAMENŮ A LITERATURY

PRAMENY

PSANÉ

- Státní okresní archiv Jeseník. Fond Rodinný archiv Priessnitz - Ripper, Lázně Jeseník, karton č. 13.
- Státní okresní archiv Jeseník. Fond Rodinný archiv Priessnitz - Ripper, Lázně Jeseník, karton č. 28.
- Státní okresní archiv Jeseník. Fond Rodinný archiv Priessnitz - Ripper, Lázně Jeseník, karton č. 33.
- Zemský archiv Opava, fond Policejní inspekce lázní Gräfenberk Jeseník, karton č. 4.
- Zemský archiv Opava, fond Policejní inspekce lázní Gräfenberk, Jeseník, karton č. 7.
- Zemský archiv Opava. Fond Policejní inspekce lázní Gräfenberk Jeseník, karton č. 2.
- Zemský archiv Opava. Fond Policejní inspekce lázní Gräfenberk Jeseník, karton č. 6.

TIŠTĚNÉ

- [M. F.]. Rozmanité. In: Kwěty; Národní zábavník. 20. dubna 1848, 15. ročník. Praha.
- BRAMBILLA, J., A., v.: Reglement für die Kaiserl. Königl. Feldchirurgen in Kriegszeiten [online]. Trattern, 1788, [cit. 2011-03-13]. Dostupný z WWW: <www.literature.at/webinterface/library/ALO-BOOK_V01?objid=12315>.
- EBEL, S.: Gräfenberk, Oest. – Schles., die Wiege des Wasserheilverfahrens, vom Gelichtspunkte der Polen. 1913. Uloženo Státní okresní archiv Jeseník. Fond Rodinný archiv Priessnitz - Ripper, Lázně Jeseník, karton č. 28. fol. 27.

LITERATURA

PUBLIKACE

- BUDINSKÁ, Jitka. *Kapitoly z dějin lázeňství: Přehled vývoje lázeňství. Dějiny lázeňství v Teplicích*. 1. vyd. 2006. ISBN 80-85321-42-2.
- FELBINGER, Johann, Nepomuk. *Kronika Mariánských lázní 1786 – 1855*. 1. vyd. 2008. ISBN 978-80-86197-99-9.
- FOUCAULT, Michel. *Dohlížet a trestat: kniha o zrodu vězení*. 1. vyd. 2000. ISBN 80-86019-96-9
- HLEDÍKOVÁ, Zdenka. *Dějiny správy v českých zemích; od počátků státu po současnost*. 1. vyd. 2005. ISBN 80-7106-709-1.
- KNOPPOVÁ, Eva; KNOPP, Tomáš. *Oázy vody a vzduchu*. 1. vyd. 2001. ISBN 80-902929-2-5.
- KOČKA, Miloš. *Vincenz Priessnitz: světový přírodní léčitel (1799 – 1851)*. 1. vyd. 2001. ISBN 80-903430-4-X.
- KOČKA, Miloš; KUBÍK, Alois. *Vincenz Priessnitz: světový přírodní léčitel*. 1. vyd. 2006. ISBN 80-86438-16-3.
- LNĚNÍČKOVÁ, Jitka. *České země v době předbřeznové 1792-1848*. 1. vyd. 1999. ISBN 80-85983-27-3.
- MACEK, Pavel; UHLÍŘ, Lubomír. *Dějiny policie a četnictva I: Habsburská monarchie (1526 – 1918)*. 1. vyd. 1997. ISBN 80-85821-52-4.
- MALÝ, Karel; SIVÁK, Florian. *Dějiny státu a práva v českých zemích a na Slovensku: do r. 1918*. 2. vyd. 1993. ISBN 80-85467-61-5.
- RABINOW, Paul; DREYFUS, L., Hubert. *Michel Foucault; Za hranicemi strukturalismu a hermeneutiky*. 1. vyd. 2010. ISBN 978-80-87054-20-8.
- ŽÁČEK, Rudolf. *Stručná historie států: Slezsko*. 1. vyd. 2005. ISBN 80-7277-245-7.

ČLÁNKY A SBORNÍKY

- CSOMA, Borbála. *Graefenberg, Moravsko-slezské lázně očima Maďarů*. In: 7. Mezinárodní sympozium k dějinám medicíny, farmacie a veterinární medicíny. 8. - 10. června 2005. Olomouc. s. 17. ISBN 80-244-1043-5.
- FICEK, Victor. Gogol v lázních Jeseníku. *Vlastivědné listy*. 1975. č. 2. s. 38. ISSN 0139-679X.
- FICEK, Victor. Ke Gogolovu pobytu v lázních Jeseníku. *Slezský sborník*. 1951. č. 49. s. 347 - 350. ISSN 0037-6833.
- FIŠER, Zdeněk. Dvě dobové zprávy o Gräfenbergu. *Severní Morava*. 1993. č. 65. s. 19 - 28. ISSN 0231-6323.
- KINCEL, Ryszard. Polští návštěvníci Jeseníků a lázní Gräfenberk v 19. století. *Jesenicko. Vlastivědný sborník 4*. 2003. s. 5 - 17. ISSN 1213-0192.
- KOČKA, Miloš. Vincenc Priessnitz hospodář a podnikatel. *Severní Morava*. 1999. č. 77. s. 3 - 15. ISSN 0231-6323.
- SAJNER, Josef; KŘÍŽEK, Vladimír. První americká lékařka E. Blackwellová, Priessnitzova pacientka. *Severní Morava*. 1985. č. 50. s. 25 - 29. ISSN 0231-6323.
- UHLÍŘ, Dušan. Slezské vyhnanství uherského disidenta; Baron Miklos Wesseleny v Gräfenbergu. *Acta Historica Universitatis silesianae Opaviensis*. 3. 2010. s. 71 - 82. ISSN 1213-6271.

ELEKTRONICKÉ ZDROJE

- Ottova encyklopedie obecných vědomostí na CD-ROM. Aion CS. s. r. o., AMD v. o. s. [CD-ROM]. Zlín: Aion CS, 1998.